

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของ "ความเป็นผู้นำ" กับความหมายของคำว่า "ผู้นำ" (Leadership and Leaders)

มีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายของ "ความเป็นผู้นำ" กับคำว่า "ผู้นำ" ดังต่อไปนี้

ออร์ดเวย์ ทีด^๑ (Ordway Tead) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำว่าเป็น "ผลรวมของคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ค่อนข้างจะถาวร (traits) ซึ่งทำให้บุคคลสามารถชักจูงบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามคำสั่งเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ได้"

แฟรงกลิน เอส. ไฮแมน^๒ (Franklyn S. Haiman) ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่า เป็นกระบวนการที่ปัจเจกบุคคล ออกคำสั่ง ชี้แนะ ใช้อิทธิพล หรือ ควบคุมความคิด ความรู้สึกหรือพฤติกรรม ความเป็นอยู่ของบุคคลอื่น อิทธิพลนี้หมายถึงการใช้อำนาจผ่านสื่อกลางในการทำงานของบุคคล เช่น หนังสือ ภาพวาด การประดิษฐ์คิดค้น หรืออาจจะใช้อำนาจอิทธิพลผ่านการติดต่อระหว่างกันแบบพบหน้ากันอย่างไม่เป็นทางการ (face-to-face contact)

ลัวเนอร์ เอฟ. คาร์เตอร์^๓ (Launer F. Carter) กล่าวว่าแนวคิด ๕ ประการที่อธิบาย ความหมายของภาวะผู้นำคือ

^๑Ordway Tead, The Art of leadership, (New York:McGraw-Hill Book Company, Inc., 1935), pp. 19-20.

^๒Franklyn S. Haiman, Group Leadership and Democratic Action, (Boston: Houghton Mifflin Company, Inc., 1951), p. 51.

^๓Launer F. Carter, "On Defining Leadership and Democratic Action." in The Study of Leadership, Edited by G.G., Brawner and Thomas H. Cohn. (Illinois: The Interstate Print, Inc., 1958), pp. 46-49.

๑. ภาวะผู้นำเกี่ยวข้องกับลักษณะที่เด่นที่สุด (Polarization) ของบุคคลในกลุ่ม เป็นศูนย์กลางของพฤติกรรมของสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่ม แต่ต้องพิจารณาว่าคนที่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มไม่ใช่ผู้นำทุกคน

๒. พิจารณาภาวะผู้นำในความหมายของเป้าหมายของกลุ่มซึ่งได้แก่ ความสามารถที่จะ นำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายได้

๓. พิจารณาภาวะผู้นำ ในลักษณะของการเลือกโดยวิธีสังคมนิยม คือผู้นำจะเป็นบุคคล ที่ถูกเลือกโดยสมาชิกของกลุ่ม

๔. พิจารณาภาวะผู้นำเป็นความเข้ม (degree) ของอิทธิพลในการนำกลุ่มไปสู่เป้าหมาย ที่ต้องการร่วมกัน

๕. พิจารณาภาวะผู้นำเป็นลักษณะที่แตกต่างกันตามสถานการณ์ กล่าวคือ บางสถานการณ์ก่อให้เกิดผู้นำที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความเป็นผู้นำจึง เป็นกระบวนการของการที่บุคคลใช้อิทธิพลอย่าง เป็นทางการ หรืออย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลอื่นยอมรับฟังและปฏิบัติตาม เพื่อ ให้งานสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ต้องการได้ ดังนั้นจึงเป็นคุณสมบัติ หรือความสามารถในการ แสดงออกถึงความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติความต้องการของ กลุ่มมากกว่าบุคลิกภาพของบุคคลเพียงคนเดียว และความเป็นผู้นำจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของกลุ่มหรือของชุมชนนั้น ๆ

ส่วนความหมายของคำว่า "ผู้นำ" (leader) นั้นมีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายของคำว่า ผู้นำดังต่อไปนี้

ที. เอน. ไวท์เฮด^๑ (T.N.Whitehead) กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือก จากบุคคลอื่นในกลุ่ม และเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนวทาง ให้ผู้อื่นกระทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง

^๑T.N. Whitehead, Leadership in a Free Society, (New York: Cambridge-Harvard University Press, 1963), p. 38.

เครชท์, ครัชชฟีลด์ และบัลลาชี^๑ (Krech, Crutchfield and Ballachy) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า ผู้นำคือบุคคลที่เป็นสมาชิกกลุ่ม และแสดงบทบาทศูนย์กลาง (Central roles) ในการกำหนดเป้าหมายและกำหนดแนวความคิดของกลุ่ม

เรมอนด์ เจ. เบอร์บี^๒ (Remond J. Burby) กล่าวว่าผู้นำคือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัว เขา สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

โดยสรุปแล้ว ผู้นำคือบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์เป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ที่สมาชิกยอมรับนับถือ และให้ความเชื่อถือปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ รวมทั้งเป็นจุดรวมของแนวความคิด และมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของมวลสมาชิกของกลุ่ม องค์การต่าง ๆ หรือของชุมชน เหล่านี้เป็นต้น

คุณลักษณะของผู้นำ

เอลิซาเบธ เฮอร์ลอค^๓ (Elizabeth Hurlock) กล่าวถึงลักษณะผู้นำไว้ว่า ผู้นำมักจะมีลักษณะเป็นที่นิยมชมชอบของบุคคลอื่น ๆ (แต่ไม่ได้หมายความว่า ผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้จะเป็นผู้นำทุกคน) มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี มีความสามารถในการใช้สมองและสติปัญญา

^๑ David Krech, Richard S. Crutchfield and Egerton L. Ballachy, Individual in Society: A Text Book of Social Psychology, (New York: McGraw-Hill Books Company, Inc., 1962), p. 453.

^๒ Raymond J. Burby, Fundamental of Leadership, (Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Co., 1972), pp. 43-46.

^๓ Elizabeth B. Hurlock, Child Development, (New York: McGraw-Hill Book Co., 1950), pp. 428-429.

ในการพิจารณาตัดสินใจ มีความปรารถนาที่จะเป็นผู้นำ เต็มใจที่จะเป็นผู้นำมีความรับผิดชอบและไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค มีนิสัยชอบแสดงตัว (extroversion) ไม่เป็นคนเก็บตัว

ราล์ฟ เอ็ม. สโตกคิลล์^๑ ได้สำรวจเอกสารการวิจัยต่าง ๆ และสรุปลักษณะผู้นำว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้ ผู้นำมีความสามารถทางด้านสติปัญญา มีความสามารถทางการเรียน มีความรับผิดชอบ และเป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม รู้จักเข้าสมาคม มีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจดี มีความคิดริเริ่ม มีความเพียรพยายาม รู้จักวิธีการทำงานที่จะทำให้งานสำเร็จ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความตื่นตัวและหยั่งรู้สถานการณ์ เป็นที่นิยมชมชอบของบุคคลอื่น มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี มีอารมณ์มั่นคงใจคอหนักแน่น และมีศิลปะและความสามารถในการพูดให้ผู้อื่นคล้อยตาม

สรุปแล้ว ผู้นำมีลักษณะเป็นผู้มีความรอบรู้ มีความสามารถในการคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีความมานะพยายาม อดทน กล้าหาญ รับผิดชอบ มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี รู้จักเข้าสมาคม ชอบแสดงออก มีใจคอหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค และรู้จักแก้ไขปัญหามาให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ประเภทของผู้นำ

เวนดัล เบลล์^๒ (Wendall Bell) ได้แบ่งประเภทของผู้นำเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้นำโดยตำแหน่ง หรือผู้นำตามกฎหมาย (Position or Legal Leaders) คือ ผู้นำที่ได้รับตำแหน่งตามกฎหมายหรือได้รับการเลือกตั้ง แต่งตั้ง ให้รับผิดชอบในการบริหารงาน
๒. ผู้นำโดยความมีเกียรติหรือได้รับการยกย่อง (Reputational or Nominal Leaders) คือ ผู้นำในชุมชนเป็นที่รู้จักของชุมชนเป็นอย่างดี ในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม

^๑ Ralph M. Stogdill, Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research, (New York: The Free Press, 1974), pp. 62-63.

^๒ Wendall Bell, Public Leadership, (California: San Francisco Chandler, 1961), p. 6.

๓. ผู้นำโดยบทบาททางสังคม คือผู้นำที่สนใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และบทบาท
ในกิจกรรมของส่วนรวม

๔. ผู้นำโดยอิทธิพลส่วนตัวหรือผู้นำในด้านความคิด (Personal Influence or
Opinion Leaders) จะเป็นผู้นำในการจูงใจ ชักนำ เสนอแนะให้ความคิดให้ผู้อื่นคล้อยตาม

ราล์ฟ เอ็ม. สโตกคิลล์^๑ (Ralph M. Stogdill) แบ่งผู้นำเป็น ๖ ประเภทคือ

๑. แบบอัตนิยม (Authoritative หรือ Dominator) คือ ผู้นำที่ใช้อำนาจ
เป็นใหญ่

๒. แบบประชาธิปไตย (Democratic หรือ Group Developer) เป็นผู้นำ
ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มในการปฏิบัติงาน

๓. แบบใช้ความสามารถ (Intelligence หรือ Eminent) เป็นผู้
มีความรู้ ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่ม

๔. แบบนักบริหาร (Executive หรือ Administer) เป็นผู้นำที่มีความสามารถ
ในการจัดระบบการบริหารงาน

๕. แบบตัวแทน (Representative หรือ Spokesman) คือเป็นตัวแทนของ
กลุ่ม และรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม

๖. แบบจูงใจ (Persuasive หรือ Crowd Arouser) เป็นผู้นำที่อาศัย
ความสัมพันธ์ส่วนตัว ในการจูงใจให้บุคคลอื่นคล้อยตาม

ในบรรดาผู้นำประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ ผู้นำในทางความคิดเป็นประเภทของผู้นำ
ที่ตรงกับจุดรวมของความสนใจของการศึกษาในครั้งนี้ ดังนั้นจึงขอนำมากล่าวไว้เป็นพิเศษดังต่อ
ไปนี้คือ

^๑ Ibid., pp. 17-23.

แคทซ์ และ ลาซาร์สเฟลด์^๑ (Katz and Lazarsfeld) ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำความคิดนี้อาจหมายถึง กระบวนการเริ่มต้นแห่งแผนการหรือแนวความคิด การชักจูงแนวความคิด หรือการกระจายแนวความคิดเป็นลักษณะของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์แบบพบหน้ากัน (face-to-face) ผู้นำประเภทนี้จะแนะนำความคิด และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มมากกว่าการออกคำสั่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

เครชท์ ครัชฟีลด์และบัลลาชี^๒ (Krech, Crutchfield and Ballachy) ให้ความหมายว่า ผู้นำความคิดคือบุคคลที่มีตำแหน่ง อันมีอิทธิพลในการสื่อสาร โดยคำพูด ผู้ตามจะมองผู้นำทางความคิดว่าเป็นบุคคลหนึ่งของกลุ่มเรา (one of us)

โรเจอร์ และชูเมกเกอร์^๓ (Roger and Shoemaker) กล่าวว่าผู้นำความคิดคือระดับอิทธิพลอย่างไม่เป็นทางการซึ่งบุคคลสามารถโน้มน้าวทัศนคติหรือพฤติกรรมที่แสดงออก (overt behavior) ของบุคคลอื่นไปในแนวทางที่ปรารถนา และค่อนข้างจะบ่อยครั้ง ตลอดจนการแสดงบทบาทในการแพร่กระจายนวัตกรรม ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดสมัยใหม่ การแต่งกาย การกีฬา การเมือง และอื่น ๆ

^๑Elihu Katz and Paul Lazarsfeld, Personal Influence: The Part Played by People in The Flow of Communication, (New York: The Free Press of Glencoe, 1955), p. 109.

^๒Ibid., p. 232.

^๓Everett M. Rogers and Floyd Shoemaker, Communication of Innovation, (New York: The Free Press, 1971), pp. 35, 200.

เบตติงฮอส^๑ (Bettinghaus) ให้ความหมายว่าผู้นำความคิดไม่ได้เป็นลักษณะตำแหน่งระดับสูง เขาไม่จำเป็นต้องมีหน้าที่การงานดีกว่าผู้ตาม เขาอาจจะไม่เป็นผู้นำแบบทางการในกลุ่มใด ๆ แต่เขามีอิทธิพลในการชักจูงไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ทศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่ม

โรเจอร์ และสเวนนิ่ง^๒ (Rogers and Svenning) ได้สรุปความแตกต่างระหว่างผู้นำความคิด (Opinion Leader.) กับภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) ไว้ว่า ภาวะผู้นำเป็นความหมายโดยทั่วไปเปรียบถึงความสามารถในการใช้อิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่นในแนวทางการที่ปรารถนา ส่วนผู้นำความคิดเป็นรูปแบบเฉพาะง่าย ๆ ของความเป็นผู้นำในลักษณะที่ว่า

๑. เป็นสิ่งที่แนวความคิดของผู้อื่นได้รับอิทธิพลจากผู้นำความคิด นั่นคือเป็นรูปแบบของผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ โดยการใช้อิทธิพลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของผู้อื่นในลักษณะของความสัมพันธ์ของบทบาทในการแนะนำอย่างมีแบบแผน (formally-prescribed role relationship)

๒. เมื่อเปรียบผู้นำความคิดกับผู้นำอย่างเป็นทางการแล้ว ผู้นำแบบเป็นทางการ เป็นการกระทำโดยบารมีหรืออำนาจในตำแหน่งหน้าที่ของหัวหน้าของปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์การรูปนัย (formal organization) ดังนั้นแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership) สามารถนำไปใช้วิเคราะห์ผู้นำความคิดชนิดใด การวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical research) เกี่ยวกับธรรมชาติและคุณสมบัติของผู้นำความคิดก็สามารถจะทำนาย สมมุติฐานเกี่ยวกับผู้นำโดยทั่ว ๆ ไปได้ฉนั้น

^๑Erwin P. Bettinghaus, Persuasive Communication, (New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1973), p. 109.

^๒Everett M. Rogers and Lynne Svenning, Modernization Among Peasants: The Impact of Communication, (New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1969), p. 125.

ประเด็นต่อไปในจุดรวมความสนใจของการวิจัยในครั้งนี้อยู่ที่ลักษณะและพฤติกรรมการติดต่อสื่อสารของผู้นำความคิด กล่าวคือ

แคทซ์ และลาซาร์สเฟลด์^๑ ได้สรุปลักษณะผู้นำความคิดจากการวิจัยที่เมือง ดีคาร์เตอร์ อิลลินอยส์ว่าผู้นำความคิดมักจะมีลักษณะเด่นกว่าผู้ตามในเรื่องต่อไปนี้ คือ

๑. วรจรชีวิต (life-cycle) ได้แก่อายุ, สถานภาพสมรส จำนวนบุตร

๒. สถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจ (socioeconomic status) พบว่าผู้นำความคิดจะมีอาชีพ รายได้ และการศึกษาคึกว่าผู้ตามลักษณะดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อการยอมรับและการให้ความเชื่อถือของผู้ตาม

๓. การชอบสมาคม (gregariousness) พบว่าผู้นำจะมีลักษณะที่ชอบพูดคุยกับบุคคลอื่น ๆ บ่อยครั้งและชอบเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสมาคมต่าง ๆ

โรเจอร์ และชูเมกเกอร์ได้แบ่งลักษณะผู้นำความคิดออกเป็น ๕ ลักษณะคือ

๑. พฤติกรรมการติดต่อสื่อสารภายนอก (External Communication Behavior)

อันได้แก่

๑.๑ ผู้นำความคิดมักจะมีการเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่าผู้ตาม

๑.๒ เป็นผู้ที่มีความรู้จากโลกภายนอกมาสู่ชุมชน ชอบเดินทางติดต่อเข้าไปในเมืองหรือแหล่งความเจริญ (cosmopolitaness) มากกว่าผู้ตาม

^๑Ibid., pp. 185-191.

^๒Everett M. Rogers and Floyd Shoemaker, Communication of Innovation, (New York: The Free Press, 1971), pp. 217-220.

๑.๓ ขอบเขตติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (Change Agent Contact)

มากกว่าผู้ตาม

๒. ความสามารถเข้าถึงจิตใจผู้ตาม (Accessibility) คือเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมทางสังคมมากกว่า เช่น การสื่อสารแนวความคิดใหม่ ๆ ในที่ประชุมแบบเป็นทางการและการพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการ

๓. สถานภาพทางสังคม ผู้นำความคิดมักจะเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าผู้ตาม เช่น ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพ เป็นต้น

๔. มีลักษณะที่รับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ตาม (Innovativeness)

๕. มีความตระหนักรู้ในบทบาทผู้อื่นมากกว่าผู้ตาม (Empathy) คือความสามารถในการผสมกลมกลืนความรู้สึกของตนเองให้เข้ากับความรู้สึกของผู้อื่นได้ดีกว่าผู้ตาม

✓ สมชัย รักริฉัตร^๑ ได้ศึกษาความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ผู้นำจะมีความแตกต่างกันกับผู้ตามคือ จะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในข่าวสารต่าง ๆ ดีกว่า มีความสามารถในการแสดงความคิดเห็น มีความกระตือรือร้นในการทำงาน และเป็นผู้ที่ได้รับการนับหน้าถือตาของชาวบ้าน มักจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งต่าง ๆ ในหมู่บ้านตลอดจนมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่และเดินทางเข้าเมืองมากกว่าผู้ตาม นอกจากนี้แล้ว ผู้นำนั้นมีความเชื่อว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะสามารถขจัดความยากจนของชาวบ้านได้ มีความปรารถนาที่จะได้รับตำแหน่งสำคัญทางสังคมมากกว่าผู้ตาม มีความคิดไตร่ตรองรอบคอบ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความพร้อมในด้านจิตวิทยาที่จะพิจารณาแก้ไขหรือต่อสู้แก้ไขปัญหาหรือเมื่อเผชิญกับอันตรายได้ดีกว่าผู้ตาม เป็นต้น

^๑สมชัย รักริฉัตร, ความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและพัฒนากาทรระหว่างไทย-สหรัฐ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑-๒๑.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ^๑ ได้วิจัยถึงลักษณะของผู้นำท้องถิ่นทั่วทุกภาคของประเทศไทยพบว่า การเริ่มต้นของการเป็นผู้นำจะเริ่มจากรายต่ำกว่า ๓๐ ปี และวัยที่เป็นผู้นำมากที่สุดคือ ๔๑-๖๐ ปี โดยเฉลี่ยทั่วทุกภาค และจำนวนบุตรของผู้นำจะมีบุตรระหว่าง ๔-๖ คนมากที่สุด ส่วนระดับการศึกษานั้น ความรู้โดยเฉลี่ยจบการศึกษาชั้น มศ. ๓ และรองลงมาคือชั้นประถมศึกษา ตลอดจนการเป็นสมาชิกหรือดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในกรรมการหรือกลุ่ม เช่น กรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล กรรมการสุขาภิบาล กรรมการเทศบาล ฯลฯ และผู้นำเกือบทั้งหมดมีเครื่องบริภิตเป็นของตนเอง (๘๓%) ชอบฟังวิทยุในทุกรายการ ข่าวที่ชอบฟังมากที่สุดคือ ข่าวภายในและภายนอกประเทศ ชอบอ่านหนังสือพิมพ์สัปดาห์ละ ๗ ครั้งหรือมากกว่า และบุคคลที่เป็นผู้นำมักจะเข้าไปในเมืองหรือจังหวัดรวมทั้งการเข้ากรุงเทพฯ บ่อยที่สุด คือมากกว่า ๑๐ ครั้งในรอบปีหนึ่ง ๆ

รตต. มนูญเนตร โกมลทัต ได้ศึกษาเปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้นำโดยธรรมชาติจากการสรรหาของตำรวจตระเวนชายแดนในหมู่บ้านที่เป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ จังหวัดอุบลราชธานี จากกลุ่มตัวอย่าง ๒๐๐ คน พบว่าผู้นำตามธรรมชาติจะมีลักษณะเด่นกว่าผู้ตามในเรื่องต่อไปนี้คือ การเปิดรับสื่อมวลชน ความเชื่อมั่นในตนเอง การมีส่วนร่วมทางการเมือง มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ตลอดจนมีสถานภาพทางสังคมและทัศนคติเป็นประชาธิปไตยมากกว่าผู้ตาม

อย่างไรก็ดีการมีคุณสมบัติที่ดีทั้งหลายดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่ได้ทำให้คนเราเป็นผู้นำได้โดยอัตโนมัติ คนที่จะเป็นผู้นำได้จะต้องเป็นที่น่าเชื่อถือและไว้วางใจของผู้อื่น

^๑สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, รายงานย่อผลการวิจัยในสาขาต่าง ๆ ด้านสังคมศาสตร์, เล่มที่ ๑๘ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๓๘.

^๒ มนูญเนตร โกมลทัต. "การเปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้นำโดยธรรมชาติจากการสรรหาของตำรวจตระเวนชายแดนกับประชาชนในหมู่บ้านที่เป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ กิ่งอำเภอสว่างคณิศ จังหวัดอุบลราชธานี", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕)

ความน่าเชื่อถือของผู้นำ

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการเผยแพร่ข่าวสารหรือการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ได้แก่ ความคล้ายคลึงกันระหว่างผู้สื่อข่าว (source) กับผู้รับข่าว (receiver) อิทธิพลของลักษณะต่าง ๆ ของผู้สื่อข่าวสารที่มีต่อความรู้สึกประทับใจของผู้ฟัง และความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าว (source credibility) ซึ่งความน่าเชื่อถือมีองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการคือ ความชำนาญการหรือความเป็นผู้รู้ (expertness) กับความน่าไว้วางใจ (trustworthiness) อันได้แก่ความพยายามหรือความตั้งใจจริงของผู้สื่อข่าว และมักจะพบว่าความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวเป็นตัวแปรสำคัญ (มากกว่าตัวแปรอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น) ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับข่าวสาร^๑

อริสโตเติล^๒ (Aristotle) ได้ให้ข้อสังเกตว่าแหล่งข่าว (source) ที่มีประสิทธิภาพจะต้องเป็นบุคคลที่มีไหวพริบหรือความสามารถ (sagacity) มีเจตนาที่ดี (goodwill) มีลักษณะของจิตใจที่ดี ซึ่งอริสโตเติลให้ความหมายของลักษณะเหล่านี้ว่า "ethos"

โฮฟแลนด์ แจนนิส และเคลลี^๓ (Hovland, Janis and Kelley) ได้อธิบายความหมายของความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าว (source credibility) ว่าเป็นผลรวมกันของ

๑. การที่แหล่งข่าวได้รับรู้จากผู้รับข่าวว่าเป็นแหล่งข่าวที่เชื่อมั่นได้ (reliability)

^๑Stuart, Oskamp, Attitudes and Opinion, (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1972), p. 182.

^๒Philip Zimbardo and Ebbe B. Ebben, Influencing Attitudes and Changing Behavior, (Menlo Park, California: Addison Wesley Publishing, Company, 1967), p. 17.

^๓Carl I. Hovland, Irving L. Janis and Harold H. Kelley, Persuasive Communication, (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1953), pp. 21-25.

๒. ความเข้ม (degree) ของความมั่นใจในความพยายามในการสื่อข่าวสารซึ่งผู้ฟังประเมินว่ามีความน่าเชื่อถือได้ (ความน่าไว้วางใจของแหล่งข่าว = trustworthiness) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้อาจจะเกี่ยวข้องกับอายุ เพศ ลักษณะท่าทาง ประสบการณ์ ตำแหน่งความเป็นผู้นำในกลุ่ม เป็นต้น

เคลแมน และโฮฟแลนด์^๑ ได้วิจัยเกี่ยวกับ องค์ประกอบของความน่าเชื่อถือด้านความเป็นผู้รู้ (expertness) ของแหล่งข่าวโดยกลุ่มประชากรเป็นนักเรียน ไฮสกูล ในโครงการวิทยุศึกษา โดยเชิญวิทยากรซึ่งได้รับการแนะนำว่าเป็นผู้ที่จะอธิบายพฤติกรรมเด็กเกรและแนะนำตัววิทยากร ๓ ลักษณะคือ ลักษณะแรกแนะนำว่าผู้ที่จะมาบรรยายนี้ เป็นผู้พิพากษาในศาลคดีเด็กและเยาวชน มีประสบการณ์มีข้อมูลที่น่าเชื่อถือและเข้าใจปัญหาของเด็กเกร ลักษณะที่สองแนะนำว่าผู้บรรยายนี้เป็นผู้ประกาศของสถานีวิทยุได้เชิญมาโดยไม่รู้จักกันมาก่อนและลักษณะที่สาม เป็นการแนะนำในทางลบคือ แนะนำว่าผู้พูดเป็นผู้จรรยาการวิทยุและเชิญมาจากการสัมภาษณ์ว่า เขาเคยเป็นเด็กเกรมาก่อน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ฟัง อธิบายว่าผู้บรรยายซึ่งแนะนำทางด้านบวกมีความน่าสนใจและเป็นผู้รู้มากกว่าผู้บรรยายซึ่งแนะนำในทางลบ ส่วนผู้บรรยายลักษณะที่สองซึ่งแนะนำอย่างเป็นกลาง ๆ นั้นพบว่าผู้ฟังรู้สึกชอบและสนใจในระดับกลาง

โฮฟแลนด์และแมนเดลล์^๒ (Hovland and Mandell) ได้วิจัยเกี่ยวกับความน่าไว้วางใจ (trustworthiness) ของแหล่งข่าวโดยการจัดกลุ่มอภิปรายถึงระบบการเงินในสหรัฐอเมริกา ในหัวข้อเรื่องการลดค่ากระแสรายเงินตรา โดยในสถานการณ์แรกผู้บรรยายได้รับคำแนะนำว่าเป็นนักธุรกิจระดับผู้อำนวยการบริษัทซึ่งเข้าสินค้ารายใหญ่ และมีผลประโยชน์จากการลดค่าเงินตรา อีกสถานการณ์หนึ่ง แนะนำว่าผู้บรรยายเป็นนักเศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยมีชื่อของสหรัฐอเมริกา

^๑Kelman, H.C., and Hovland, C.I., "Reinstatement of Communication in Measurement of Opinion Change," Journal of Social Psychology, 1953, quoted in Carl I. Hovland, et al., Ibid., pp. 31-33.

^๒Carl I. Hovland and W. Mandell, "An Experimental of Conclusions Drawing by the Communication and by the Audience," Journal of Social Psychology, 1952, quoted in Hovland C.I., et al., Ibid., pp. 33-35.

ผลการวิจัยพบว่า ในสถานการณ์แรกผู้บรรยายถูกมองว่าเป็นผู้มีอคติไม่จริงจัง ในขณะที่เดียวกันในสถานการณ์หลังผู้บรรยายได้รับความไว้วางใจจากผู้ฟังว่ามีความจริงใจมากกว่า

เลเมอร์ต (Lemert)^๑ ได้วิจัยลักษณะความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวโดยใช้วิธี factor analysis วิเคราะห์ลักษณะต่าง ๆ ของความน่าเชื่อถือซึ่งได้มาจากเครื่องมือวัดแบบ semantic differentials ซึ่งเครื่องมือวัดนี้เรียกว่า MSU. study (Michigan State University study) กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยวิสคอนซิน ๔๑ คน ได้ให้การประเมินลักษณะแหล่งข่าว ๓ ประเภทคือ แหล่งข่าวสาธารณะ (public source) อันเป็นแหล่งข่าวที่เป็นที่รู้จักทั่วไป เช่นหนังสือพิมพ์นิวยอร์คไทม์ ไอเซนฮาว และเนห์รู เป็นต้น กับแหล่งข่าวที่เป็นที่รู้จักเป็นการส่วนตัว และแหล่งข่าวซึ่งเป็นเรื่องราวเฉพาะเช่น เซอร์วินสตัน เชอริล พุดเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ รวมแหล่งข่าวทั้งหมด ๑๔ รายการ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเลือกลักษณะเด่น ๆ ๔ ลักษณะคือ องค์กรประกอบด้านความรู้สึกให้ความไว้วางใจ (safety) ด้านคุณสมบัติ (qualification) ความคล่องแคล่ว (dynamism) ส่วนลักษณะที่ถูกเลือกไม่มากนักคือ ความสามารถในการเข้าสังคม (sociability) นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่าองค์กรประกอบดังกล่าวมีนัยสำคัญในแหล่งข่าวทั้งสามประเภท รวมทั้งความน่าเชื่อถือต่อแหล่งข่าวรวมทั้ง ๓ ประเภทอีกด้วย

^๑ J.B. Lemert, "Dimensions of Source Credibility, Paper Presented at the Meeting of Associations for Education in Journalism," August, 1963 in Kim Giffin, "The Contribution of Studies of Source Credibility to A Theory of Interpersonal Trust in the Communication Process," Psychological Bullitien, Vol.67 No. 2 (1967), pp. 112-113.

แมคโครสกี (McCrosky)^๑ ได้ใช้เครื่องมือวัดแบบ Likert Scale ๓๐ ข้อ จากกลุ่มตัวอย่าง ๑๕๐ คน เกี่ยวกับแหล่งข่าวที่มีความน่าเชื่อถือต่างกัน และใช้ factor analysis วิเคราะห์องค์ประกอบความน่าเชื่อถือสองประการคือ องค์ประกอบด้านความมีอำนาจ (authoritativeness) กับองค์ประกอบด้านคุณลักษณะ (character) ซึ่งเขาให้ข้อสังเกตว่าองค์ประกอบทั้งสองนี้คล้ายกันมากกับการศึกษาของ เลเมอร์ต (Lemert) ในองค์ประกอบด้านคุณสมบัติ (qualification) กับองค์ประกอบด้านความไว้วางใจ (safety) นอกจากนี้ แมคโครสกีได้สร้างเครื่องมือวัดแบบ semantic differentials เพื่อวัดองค์ประกอบทั้งสองของความน่าเชื่อถือ และใน Likert Scale ได้แบ่งมาตราวัดเป็น ๓ ค่าระดับคือ สูง ปานกลาง ต่ำ ผลการวิจัยพบว่ามาตราวัดแบบ Likert Scale มีค่าความเชื่อมั่น (reliability) และความเที่ยง (validity) สูง และพบความแตกต่างของความเชื่อถือของแหล่งข่าวซึ่งมีคุณสมบัติไม่เหมือนกันอีกด้วย

กิฟฟิน^๒ ได้สร้างงานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้คือ

๑. ความเป็นผู้รู้ (expertness) ซึ่งคล้าย ๆ กับความเฉลียวฉลาด (intelligence) และความมีอำนาจ (authoritativeness) เช่น ทักษะ ความสามารถ ความรู้ ประสบการณ์ เป็นต้น

๒. ความเชื่อมั่น (reliability) ซึ่งคล้าย ๆ กับลักษณะท่าทาง (character) และรวมถึงความไว้วางใจ (safety) เช่น ลักษณะความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความน่าไว้วางใจ ความพึ่งพาอาศัยได้ เป็นต้น

๓. ความพยายามหรือความตั้งใจ (intention) ตามแนวคิดของโฮฟแลนด์ (Hovland) และความมีเจตนาดี (goodwill) ตามแนวความคิดของอริตโตเติล เช่น ความสนใจผู้ฟัง ความเอาใจใส่ต่อผู้ฟังของผู้บรรยายหรือแหล่งข่าว เป็นต้น

^๑ J. C. McCrosky, "Scales for the Measurement of Ethos." Speech Monograph, 33 (1966), pp. 65-72, quoted in Kim Giffin Ibid., pp. 116-118.

^๒ Ibid., p. 107.

๔. ความคล่องแคล่ว (dynamism) หรือความกระตือรือร้น (activism) ซึ่งเป็นพฤติกรรมในการสื่อสารของผู้บรรยายที่มีต่อผู้ฟัง

๕. ความประทับใจส่วนตัว (personal attraction) ซึ่งมีการวิจัยในตัวแปรด้านนี้น้อย เพราะเป็นการยากที่จะวัด เช่น ความสามารถในการเข้าสังคม (sociability) ความอบอุ่นใจ เป็นต้น

เบตติงฮอส (Bettinghaus) ได้สรุปองค์ประกอบของความน่าเชื่อถือออกเป็น ๓ ลักษณะคือ

๑. องค์ประกอบด้านความไว้วางใจ (safety) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะบุคลิกภาพโดยทั่ว ๆ ไปอยู่บ้าง เช่น ความสามารถเข้ากันได้ ความเป็นมิตร ความอบอุ่น ความน่าคบ ความสุภาพ ความไม่เห็นแก่ตัว ความยุติธรรม เสียสละ ใจเย็น อดทน เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับองค์ประกอบด้านความน่าไว้วางใจ (trustworthiness) ตามแนวความคิดของโฮปแลนด์ (Hovland)

๒. ความมีคุณสมบัติหรือคุณวุฒิ (qualification) เช่น ความเป็นผู้รอบรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ มีทักษะ เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับแนวความคิดของโฮปแลนด์ (Hovland) ในเรื่องความเป็นผู้รู้ (expertness)

๓. ความคล่องแคล่ว (dynamism) เป็นตัวแปรที่มีความสำคัญที่สุดในการจูงใจ (จากข้อสรุปของงานวิจัยหลายชิ้น) ลักษณะนี้ได้แก่ความหนักแน่น ความตรงไปตรงมา (frank) ความกระตือรือร้น (active) ความเข้มแข็ง (dynamism) เป็นต้น

โดยสรุปแล้วลักษณะของผู้นำความคิดหรือแหล่งข่าว (source) ที่แตกต่างกันย่อมจะมีผลต่อการจูงใจหรือการให้ความเชื่อถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำแตกต่างกันด้วย ดังนั้น^๒ "การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการจูงใจ (persuasive communication) ไม่ว่าจะเรียกว่าความน่าเชื่อถือของ

^๑Ibid., pp. 105-106.

^๒Ibid., p. 116.

แหล่งข่าว (Source Credibility) หรือความแตกต่างกันของสถานภาพ (status differentials) หรือภาวะผู้นำความคิด (opinion leadership) หรือ ethos ต่างก็มีข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันมากคือ ใครมีความสามารถมีอิทธิพลอย่างไร ต่อใคร และทำอย่างไรจึงทำให้ข่าวสารเป็นที่ยอมรับโดยผู้ฟัง (reciever) นั่นคือผลของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือการยอมรับนวัตกรรมนั่นเอง"

สำหรับการศึกษาความยอมรับนับถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำในชนบทของประเทศไทยนั้น

อดิศักดิ์ ศรีสรรพกิจ^๑ ได้ศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลของผู้นำทางการเกษตรในการส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรแก่ชาวบ้าน โดยคัดเลือกผู้นำจาก ๓ วิธีคือ วิธีคัดเลือกจากบุคคลสำคัญของหมู่บ้าน วิธีคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่และการคัดเลือกโดยวิธีสังคมนิยม จากหมู่บ้านต่างๆ ในเขตโครงการชลประทานลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยแบ่งหมู่บ้านที่ศึกษาออกเป็น ๒ ขนาดคือ กลุ่มหมู่บ้าน ขนาดเล็กกับกลุ่มหมู่บ้านขนาดใหญ่ กลุ่มละ ๖ หมู่บ้าน และในแต่ละกลุ่มได้แบ่งย่อยออกเป็นกลุ่มย่อยอีก ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๓ หมู่บ้าน คือกลุ่มหมู่บ้านที่มีระดับการถูกทอดทิ้งจากเจ้าหน้าที่ น้อยกับกลุ่มหมู่บ้านที่มีระดับการถูกทอดทิ้งจากเจ้าหน้าที่มาก รวมหมู่บ้านที่ศึกษาทั้งหมด ๑๒ หมู่บ้าน ขนาดกลุ่มตัวอย่าง เป็นชาวบ้าน ๖๔๔ ราย ผลการวิจัยพบว่า มีความคล้ายคลึงกันในการคัดเลือกผู้นำจากวิธีสังคมนิยมกับวิธีคัดเลือกจากบุคคลสำคัญของหมู่บ้านจะมีมากที่สุด รองลงไปคือการคัดเลือกจากบุคคลสำคัญกับการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่ในขณะที่การคัดเลือกโดยวิธีสังคมนิยมกับวิธีการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่จะได้ผู้นำที่คล้ายคลึงกันน้อยที่สุด ผู้นำที่คัดเลือกมาทั้ง ๓ วิธีมีความคล้ายคลึงกันในด้าน อายุ การศึกษา ความรู้ ศาสนา ความเชื่อ ฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น สำหรับความคิดเห็น

^๑อดิศักดิ์ ศรีสรรพกิจ, "การศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลของวิธีการคัดเลือกผู้นำสามวิธีในเขตโครงการชลประทานลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์" เอกสารประกอบการสัมมนาสาขาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๖ กพ. ๒๕๒๒ เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ ปริญญา เอกเรื่อง Effectives of Three Techniques of Identification Leaders in Lam Pao Irrigation Project, Northeast, Thailand, 1976; University of the Phillipines at Los Bonas, อ้างใน วารสารส่งเสริมการเกษตร, (เมษายน-พฤษภาคม, ๒๕๒๒), หน้า ๔๖-๕๘.

หรือการยอมรับนับถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำในด้านความมั่นคงปลอดภัย (safety) ความรู้ความสามารถ (quality) และความคล่องแคล่ว (dynamism) พบว่า

๑. ผู้นำในหมู่บ้านขนาดใหญ่ และหมู่บ้านขนาดเล็กได้รับความเชื่อถือพอ ๆ กัน
๒. ผู้นำในหมู่บ้านที่ถูกทอดทิ้งน้อย ได้รับความเชื่อถือมากกว่าผู้นำในหมู่บ้านที่ถูกทอดทิ้งมาก
๓. ผู้นำที่คัดเลือกโดยวิธีสังคมนิติ ได้รับความเชื่อถือในด้านความมั่นคงปลอดภัย (safety) มากที่สุด ในขณะที่ผู้นำที่คัดเลือกจากบุคคลสำคัญของหมู่บ้าน ได้รับความเชื่อถือในด้านความปลอดภัยน้อยที่สุด! ส่วนความน่าเชื่อถือด้านความรู้ความสามารถนั้น ผู้นำที่ได้รับการคัดเลือกจากวิธีสังคมนิติมีแนวโน้มที่จะได้รับความเชื่อถือมากกว่าผู้นำที่คัดเลือกมาจากบุคคลสำคัญ ในขณะที่ผู้นำที่คัดเลือกมาจากเจ้าหน้าที่ได้รับความเชื่อถือว่ามี ความคล่องแคล่วมากกว่าผู้นำประเภทที่คัดเลือกจากบุคคลสำคัญ

๔. ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของหมู่บ้านกับระดับการถูกทอดทิ้งนั้น พบว่า ผู้นำในหมู่บ้านขนาดเล็ก-ถูกทอดทิ้งน้อย ได้รับความเชื่อถือว่ามี ความรู้ความสามารถมากกว่าผู้นำในหมู่บ้านขนาดเล็ก-ถูกทอดทิ้งมาก

๕. ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของผู้นำกับขนาดของหมู่บ้าน ไม่พบว่าทัศนคติต่อผู้นำมีความแตกต่างกัน

๖. ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของผู้นำกับระดับการถูกทอดทิ้ง พบว่า ผู้นำจากวิธีสังคมนิติในหมู่บ้านที่ถูกทอดทิ้งน้อย ได้รับความเชื่อถือว่ามี ความรู้ความสามารถ (quality) มากที่สุด ในขณะที่ผู้นำที่คัดเลือกจากเจ้าหน้าที่ได้รับความเชื่อถือว่ามี ความคล่องแคล่วมากที่สุด! ส่วนความน่าเชื่อถือของผู้นำด้านความมั่นคงปลอดภัย (safety) นั้น ไม่มีความแตกต่างกันในผู้นำแต่ละประเภท

ลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศ

๑. ความทันสมัย

มีท่านผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า Modern, Modernity และ Modernization แตกต่างกันไป เช่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^๑ อธิบายคำว่า Modern เป็นคำคุณศัพท์ ใช้ขยายคำนาม หรือสรรพนาม ส่วน Modernity กับ Modernization เป็นคำนามทั้งคู่ คำว่า Modernity เป็นสภาพหรือภาวะของความทันสมัย ส่วนคำหลัง คือ Modernization เป็นกระบวนการของการนำไปสู่ความทันสมัย

นีล สเมลเซอร์^๒ (Neil Smelser) ได้อธิบายถึงกระบวนการไปสู่ความทันสมัย (Modernization) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคนิเวศน์วิทยา โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน เช่น ทางด้านการเมือง เปลี่ยนแปลงจากระบบอำนาจของเผ่าพันธุ์ไปสู่ระบบการเมืองที่มีการออกเสียงเลือกตั้ง พรรคการเมือง ผู้แทนราษฎร ตลอดจนการบริหารประเทศตามแบบองค์การสมัยใหม่ (bureaucracy) ทางด้านการศึกษา เป็นการลดความไม่รู้หนังสือ และเพิ่มทักษะการผลิตทางเศรษฐกิจ ทางด้านศาสนา คือ ระบบความเชื่อแบบมีเหตุผล (secularization) ได้เข้าแทนที่ความเชื่อทางศาสนาแบบดั้งเดิม ทางด้านสถาบันครอบครัวคือ การเปลี่ยนแปลงจากระบบครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) และทางด้านการจัดช่วงชั้นทางสังคม และการ

^๑ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาสังคม, (เอกสารอัครสำเนา, ภาควิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ไม่บอกวันเดือนปี), หน้า ๑๖.

^๒ Neil Smelser, "The Modernization of Social Relation", in Modernization: The Dynamics of Growth, ed. Myron Weiner (New York: Basic Books, Inc., 1966), p. 111.

เลื่อนชั้นทางสังคม คือ มีการเลื่อนชั้นทางสังคมขึ้นมาทั้งทางร่างกายและในทางสังคม ตลอดจนมีระบบการสืบทอดตำแหน่งแบบอาศัยความสามารถ (achieve) เข้าแทนที่การสืบทอดตำแหน่งโดยวงศ์ตระกูล (ascribed) เป็นต้น

นอกจากนี้ คำว่าภาวะความทันสมัย (Modernity) ยังหมายถึง^๑

๑. ความเข้ม (degree) ของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยพลังความสามารถของตนเอง (self-sustaining)
๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมืองหรืออย่างน้อยก็คือ การเลือกตั้งตัวแทนแบบประชาธิปไตย
๓. เป็นการแพร่กระจายบรรทัดฐานในทางโลกที่มีเหตุผล (secular-rational norms)
๔. มีการเลื่อนชั้นทางสังคมมากขึ้น เข้าใจในเสรีภาพส่วนบุคคลทั้งในร่างกายทางสังคม และจิตใจของมนุษย์
๕. มีการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของบุคคลลึกลับภาพ ซึ่งก่อให้เกิดการทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพของบุคคลตามแบบแผนทางสังคม นอกจากนี้ ภาวะความทันสมัยยังรวมถึงกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) กระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) นักสังคมวิทยาได้เพิ่มตัวแปรของภาวะความทันสมัย อันได้แก่ การได้รับการศึกษา การอ่านออกเขียนได้ และการเปิดรับสื่อมวลชน ส่วนนักรัฐศาสตร์ ได้เพิ่มตัวแปรซึ่งวัดได้จากการมีส่วนร่วมทางการเมือง การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง นักจิตวิทยาได้เพิ่มตัวแปรด้านบุคคลลึกลับภาพ เช่น ลักษณะอำนาจนิยม ความตระหนักรู้ในบทบาทของผู้อื่น (empathy) และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ส่วนนักมานุษยวิทยาได้เน้นตัวแปรเกี่ยวกับลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น

^๑ Neil Smelser, "Modernization" in International Encyclopedia of Social Science, David Sills, edited, 10 (The McMillian Company & The Free Press, 1968), pp. 387-389.

จะเห็นได้ว่า คำว่า กระบวนการไปสู่ความทันสมัยได้มีคำอธิบายไว้มากมายตามความแตกต่างกันไปของสังคมศาสตร์แต่ละสาขา

ชีมา (Cheema)^๑ ได้สรุปแนวความคิดในสาขาต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการไปสู่ความทันสมัย เป็น ๓ กลุ่มดังนี้

๑. กลุ่มที่เน้นองค์ประกอบมนุษย์ (Human factors) กลุ่มนี้สนใจศึกษาทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของบุคคล ฯลฯ โดยมีสมมุติฐานว่า สิ่งเหล่านี้อยู่ในตัวบุคคล เป็นภาวะก่อนการพัฒนา ถ้าบุคคลมีลักษณะที่เชื่อในปัจจัยดังกล่าว ประเทศก็จะพัฒนาได้

๒. กลุ่มที่เน้นโครงสร้างทางสังคม-การเมืองของประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นภาวะแวดล้อมที่เป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง (agent of change) ของบุคคล เช่น การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การจัดช่วงชั้นทางสังคม และระบบการเมือง เป็นต้น

๓. กลุ่มที่เน้นพื้นฐานทางทรัพยากร เป็นกลุ่มที่มีสมมุติฐานว่า การจัดสรรทรัพยากร การให้โอกาสแก่ประชาชนได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ จะทำให้เกิดนวัตกรรมขึ้นในสังคม เพราะทุกสังคมย่อมมีประชาชนที่ปรารถนาในสัมฤทธิ์ผลในทางเศรษฐกิจอยู่แล้ว

ดังนั้น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาประเทศก็คือ ปัจจัยมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อบุคคลในประเทศได้รับการพัฒนาเป็นคนที่ทันสมัยแล้ว ลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศ เช่น

แบตเตน^๒ กล่าวว่า คุณสมบัติของคนที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนคือ เป็นคนที่รู้จักใช้ความคิดอย่างมีจุดหมายปลายทาง เป็นคนที่คาดการณ์ภัยหน้าได้ เป็นคนที่สามารถดำเนินกิจการที่ยุ่งยากซับซ้อนได้ เป็นคนที่มีความยินดีที่จะรับฟัง และพยายามทำความเข้าใจความคิดเห็นและ

^๑ Shabbir G. Cheema, "The Human Factor in Development", in Development Forum, (The Malaysian Centre for Development Study), 7(1) (June, 1977), pp. 7-10.

^๒ T.R. Batten อ้างในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาคุณภาพของประชากรไทย, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๓๘-๔๔.

ความสนใจของผู้อื่น และ เป็นคนที่มีความชำนาญในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อบรรลุจุดประสงค์ของตนเอง

อิงเกอเลส และสมิธ (Inkeles and Smith)^๑ ได้ศึกษาลักษณะบุคคลสมัยใหม่ (Modern Man) ซึ่งเชื้ออำนวยการพัฒนาประเทศจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง ๖,๐๐๐ คน ในประเทศกำลังพัฒนา ๖ ประเทศ คือ อาเจนตินา ชิลี อินเดีย อิสราเอล ไนจีเรีย และ ปากีสถานตะวันออก (บังคลาเทศในปัจจุบัน) ตามโครงการของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) ในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๖๒ - ๑๙๖๔ พบว่า ลักษณะของบุคคลที่เป็นเครื่องหมายของความทันสมัย (Modern) คือ

๑. เป็นผู้มีความพร้อมที่จะรับประสบการณ์ใหม่ พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลง เช่น ยอมรับวิธีการผลิตสมัยใหม่ ยอมรับวิธีการรักษาพยาบาลและสุขภาพสมัยใหม่ เป็นต้น
๒. มีความคิดกว้างไกล เข้าใจปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเข้าใจและยอมรับความคิดของบุคคลอื่น
๓. เป็นผู้ให้ความสำคัญหรือคุณค่าของเหตุการณ์ในปัจจุบันหรืออนาคตมากกว่าในอดีต
๔. เป็นผู้ที่เชื่อในความสามารถของมนุษย์ในอันที่จะควบคุมสิ่งแวดล้อม เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายของตนเอง
๕. มีความคิดแบบวิทยาศาสตร์ เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างสามารถอธิบายได้อย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน (calculability) ไม่เชื่อในโชคกลางหรือพรหมลิขิตหรือลักษณะบุพเพกำหนดมาแต่กำเนิด
๖. มีการจัดระเบียบการทำงานและการวางแผนในระยะยาว (long-term planning) ไว้ล่วงหน้าเสมอ
๗. เป็นผู้ที่ให้เกียรติและยอมรับในเกียรติของผู้อื่น

^๑ Alex Inkeles and David H. Smith, Becoming Modern, (Massachusetts: Harvard University Press, 1976), pp. 17-35.

๘. เชื่อมั่นและศรัทธาในหลักวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีและทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
๙. เชื่อในความเสมอภาค ความยุติธรรม ไม่เชื่อในเรื่องลทธิพิเศษของบุคคล
๑๐. มีความทะเยอทะยานทางการศึกษาและอาชีพ ให้ความสำคัญแก่การศึกษา ในอันที่จะปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และการศึกษาของบุตรให้ดีขึ้น
๑๑. มีความรู้ความเข้าใจในการผลิต (understanding production) คือ การตัดสินใจในระดับพื้นฐานการผลิต มองโลกในแง่ดี
๑๒. แสดงความสนใจและกระตือรือร้นอย่างมากในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและของท้องถิ่น^๑

นอกจากนี้ ความทันสมัยของบุคคลยังมีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษา ประสบการณ์ของการทำงานในเมืองเป็นเวลานาน การเปิดรับสื่อมวลชน ความเป็นอิสระจากครอบครัว ความสนใจทางการเมือง ฯลฯ อีกด้วย

ชไนเบอร์ก^๒ ได้วิจัยความทันสมัยของบุคคลใน ๔ หมู่บ้านของเมืองแองโกรา ประเทศตุรกี โดยสัมภาษณ์ผู้สมัครที่แต่งงานแล้ว ๑,๑๓๔ คน ตัวแปรที่ใช้วิจัย คือ การเปิดรับสื่อมวลชน ความไม่ผูกพันกับครอบครัวขนาดใหญ่-สนใจในระบบครอบครัวเดี่ยว ความเคร่งศาสนา ความเชื่อในวิทยาศาสตร์ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ พฤติกรรมในการผลิตและการบริโภค ผลการวิจัยพบว่า การเปิดรับสื่อมวลชน มีสหสัมพันธ์สูงกับตัวแปรเกือบทุกตัว และเมื่อพิจารณาตัวแปรของความทันสมัยแต่ละตัวแล้ว พบว่า ตัวแปรของการเปิดรับสื่อมวลชนมีสหสัมพันธ์สูงที่สุดกับความทันสมัย รองลงมาคือ บทบาทของครอบครัวเดี่ยว การมุ่งเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมการผลิตและการบริโภค และความไม่เคร่งศาสนา ตามลำดับ

^๑ Alex Inkeles, "Making Man Modern : On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries, in American Journal of Sociology, 10 (September 1969), pp. , 208-225.

^๒ Allan Schniberg "Measuring Modernism : Theoretical and Empirical Explorations" in American Journal of Sociology, 7 (1) (1970), PP, 399-423.

สำหรับความเชื่อโชคลาง (fatalism) นั้น โครเบอร์^๑ (Kroeber) กล่าวว่า เป็นความเชื่อในอำนาจเวทย์มนต์ เพื่อสนองความต้องการเมื่อมนุษย์รู้สึกไม่มั่นคง เนื่องจากมีความรู้ในสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้นน้อย เป็นเหตุให้เกิดความไม่เข้าใจ ตลอดจนไม่มีอำนาจพอที่จะแก้ไขปัญหาหรือฟันฝ่าอุปสรรค จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องหาเครื่องยึดเหนี่ยว ซึ่งอาจจะ เป็นเวทย์มนต์คาถา หรือการเช่นสรวงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นกำลังใจที่จะแก้ปัญหาก็อาจจะเป็นอุปสรรคต่าง ๆ เหตุผลหนึ่ง^๒ ของความเชื่อโชคลางหรือชตากรรม ในสังคมชาวนานา (peasant society) ก็คือ ชาวนามีความสามารถน้อยในอันที่จะควบคุมธรรมชาติ ขาดความรู้ ทักษะ และทรัพยากรที่จะเป็นในการจัดการกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ ฯลฯ ความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคในการยอมรับนวัตกรรม

อย่างไรก็ตาม มีท่านผู้บางท่านมองว่า ความเชื่อโชคลางไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการไปสู่ความทันสมัย แต่เป็นเหตุผลเกิดขึ้นภายหลัง (post hoc rationale) ในทัศนะนี้ มองว่า เป็นการปรับตัวของบุคคลิกภาพ ซึ่งเป็นกลไกทางจิตใจในการลดความไม่สอดคล้องของการรับรู้ (cognitive dissonance) ของบุคคล ดังนั้น ความเชื่อโชคลางไม่จำเป็นว่าจะ เป็นอุปสรรคโดยตรงต่อการพัฒนา เป็นแต่เพียงคำที่ใช้อธิบายการขาดความทันสมัยในแง่ของความมีเหตุผล (rational) จะเห็นได้จากการศึกษาของ นีฮอฟท์ (Niehoff)^๓ เกี่ยวกับความเชื่อโชคลางในประเทศเอเชีย ซึ่งสรุปว่า ทัศนคติหรือความเชื่อโชคลาง มีผลน้อยต่อพฤติกรรม การปฏิบัติจริง ๆ กล่าวคือ ความเชื่อโชคลางเป็นข้ออ้างของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป เมื่อเหตุการณ์ที่ร้ายได้ผ่านไปแล้ว เช่น เมื่อญาติพี่น้องของตนได้ตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ก็จะกล่าวว่าเป็นเพราะ ได้สร้างบุญสร้างกุศลมาเพียงเท่านี้ เพื่อปลอบใจตนเอง ดังนั้น ความเชื่อโชคลางจึงเป็นหลักการที่จะอธิบายเหตุมากกว่าที่จะกำหนดการกระทำ

^๑ A.L. Kroeber, Anthropology, (New York: Harcourt, Brace and Company, 1948), pp. 603-604.

^๒ George M. Foster, Traditional Cultures and The Impact of Technological Change, (New York: Harper & Row Inc., 1962), quoted in E.M. Rogers and Lynne Svenning, *Ibid.*, p. 274.

^๓ Arthur Niehoff, "Discussion of Fatalism in Asia : Old Myths and New Realities" in Anthropology Quarterly, 29 (1966), pp. 244-253.

โรเจอร์ และ สเวนนิ่ง^๑ (Rogers and Svenning) กล่าวว่า ความเชื่อโชคลาง เป็นระดับมากน้อย (degree) ของสิ่งที่บุคคลรู้สึกว่าจะขาดความสามารถที่จะควบคุมอนาคตของตน เชื่อว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของตนถูกดลบันดาลหรือถูกกำหนดมาจากความ ศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural power) มีความเฉื่อยชา ยอมรับสภาพ ขาดความทะเยอทะยาน เป็นต้น นอกจากนี้ โรเจอร์และคณะ ยังได้สรุปผลการ วิจัยจากประเทศโคลอมเบียว่า ความทันสมัยจะเป็นเหตุที่ทำให้ความเชื่อโชคลางลดลง และผลที่ ตามมาคือ การอ่านออกเขียนได้ การเดินทางติดต่อกับโลกภายนอก ความเชื่อโชคลางเป็นตัว แปรแทรก (intervening variables) ในกระบวนการไปสู่ความทันสมัย ส่วนตัวแปรที่เป็น ตัวชี้ของกระบวนการไปสู่ความทันสมัย ได้แก่ การเปิดรับสื่อมวลชน ซึ่งจะนำไปสู่ทัศนคติที่ชอบ เปลี่ยนแปลงไปสู่ความตระหนักในความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่น (empathy) ทัศนคติที่เอื้ออำนวย ต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โรเจอร์และคณะ ได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ บรรยากาศทางจิต เพื่อการไปสู่กระบวนการทันสมัย (a psychological climate for modernization) นั่นคือ ความสำคัญของทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง ส่วนอีกลักษณะก็คือ ทัศนคติเฉพาะ (specific attitude) ที่มีต่อนวัตกรรม ซึ่งสื่อมวลชนจะเป็นตัวแปรในการก่อให้เกิดความ รู้สึกชอบต่อการเปลี่ยนแปลง และสิ่งสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติก็คือ ช่องทางการสื่อสาร ระหว่างบุคคลหรือโดยผู้นำความคิดเห็นเอง

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติหรือความเชื่อโชคลางในสังคมไทยนั้น

เดอยัง^๒ กล่าวว่า การดำเนินชีวิตของคนไทยนั้น เกี่ยวข้องกับศาสนา และพิธีกรรมที่ เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องโชคลาง เช่น การแต่งงานต้องมีพิธีการไหว้ผีปู่ย่าตายาย นอกจากนี้ คนไทยยังมีความเชื่อในเรื่องการปฏิบัติต่อวิญญาณที่มีอยู่ในทุกสถานการณ์ของชีวิต ความเชื่อเหล่านี้แม้ว่าจะหมดไปมากแล้ว แต่ก็ยังมีผลต่อความเชื่อเก่า แสดงให้เห็นอยู่บ้าง เช่น เด็กเล็ก ๆ จะ ต้องผูกตะกรุดที่พระหรือหมอมือให้ เพื่อป้องกันอันตรายจากผี และเพื่อให้เกิดเมตตามหานิยม เป็นต้น

^๑ Ibid., pp. 101-110.

^๒ John E. De Young, Village Life in Modern Thailand, (Berkeley, California: University of California Press, 1958), pp. 183-184.

สุเทพ สุนทรภัสช^๑ ได้ศึกษาความเชื่อในเรื่องผีปู่ตาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผลที่สอดคล้องกันกับ เดอชิง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงชีวิต ศาสนา และระบบความเชื่อ สุเทพ กล่าวว่า ความเชื่อเหล่านี้เป็นเรื่องที่ศาสนาอธิบายไม่ได้ มักจะเชื่อว่าเป็นผลมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ในเรื่องน้ำท่วม ฝนแล้ง โรคระบาด เป็นต้น

เบญจา ยอดคำเนิน^๒ ได้รายงานผลการศึกษาปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เป็นข้อจำกัดทางภาวะโภชนาการของประชาชนในอำเภอท่าจัตร และอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นเขตโครงการทดลอง เปรียบเทียบผลการพัฒนาสถานบริการอนามัยแบบผสมผสาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จากกลุ่มตัวอย่าง ๔๕๐ คน พบว่า ประชาชนในชนบทมีความเชื่อในเรื่องต่อไปนี้คือ

^๑ สุเทพ สุนทรภัสช, "โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ใน สังคมนิเวศวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑), หน้า ๑๖๕.

^๒ เบญจา ยอดคำเนิน, "ความเชื่อและบริโภคนิสัยของประชาชนภาคเหนือของประเทศไทย," ใน เบญจา ยอดคำเนิน จรรยา เศรษฐบุตร และ กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ), สังคมนิเวศวิทยา มานุษยวิทยาการแพทย์ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒๗ - ๑๒๘.

เชื่อว่า หญิงมีครรภ์ ห้ามกินของหวานของมัน เพราะเด็กในท้องจะอ้วนเกินไป คลอดยาก ห้ามกินหนังวัวหนังควาย เพราะกลัวว่าเวลาคลอดมันจะบานติดในท้อง คลอดไม่ได้ ห้ามกินบอนเพราะกลัวว่าเวลาคลอดจะตัดรกลำบากเพราะรกมันเหลว ให้กินผักปลังเพราะทำให้ลื่นคลอดง่าย งดอาหารเผ็ดจัด เค็มจัด เพราะกลัวว่าลูกในท้องจะแสบไหม้ นอกจากนี้สำหรับหญิงให้นมลูกนั้น ห้ามกินผักกาดดำ เพราะกลัวมดลูกขยาย ห้ามกินขนุนเพราะกลัวจะแสลงธาตุลม เนื่องจากเลือดลมสู้ไม่ได้ ห้ามกินเนื้อควายเผือก เพราะเชื่อว่าเป็นของแสลง ทำให้เกิดตุ่มคันขึ้นมา ทารก ห้ามกินไข่เพราะจะเป็นชาง ตาลขโมย ผู้ป่วย ห้ามกินของเย็น เช่น ผักตำลึง เพราะทำให้ไม่สบายมากขึ้น ห้ามกินอาหารที่จะไปแก้หรือถอนพิษยา เช่น ผักนึ่ง เนื้อวัว กล้วย และเชื่อว่าหญิงให้นมลูกควรกินหัวปลี หัวน้ำต้มว่านไฟ (สมุนไพรชนิดหนึ่ง) เพราะทำให้แม่มีน้ำนมมาก เป็นต้น

อนึ่ง ได้มีผู้สนใจศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างความทันสมัยกับลักษณะผู้นำกันอยู่หลายรายด้วยกัน ผลปรากฏว่า มีความสัมพันธ์กันอยู่มากทีเดียว ดังเช่น

สมชัย รักวิจิตร^๑ ได้ศึกษาความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า ผู้นำจะมีความแตกต่างกันกับผู้ตาม คือ ผู้นำจะมีความรอบรู้ในข่าวสารดี เก่งกว่า มีความสามารถในการแสดงความคิดเห็น มีความกระตือรือร้นในการทำงาน และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน นอกจากนี้แล้ว ที่สำคัญก็คือ ผู้นำจะมีความทันสมัยกว่าผู้ตามในเรื่องของความเชื่อที่ว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะสามารถขจัดความยากจนของชาวบ้านได้ เป็นต้น

สุวรรณ บัวทวน^๒ ได้ศึกษาทัศนคติที่มีต่อของใหม่และการยอมรับของใหม่ของชาวนาจังหวัดขอนแก่น พบว่า ชาวนาที่มีทัศนคติสมัยใหม่ หรือความทันสมัย มักจะเป็นผู้ที่รับของใหม่ได้

^๑ สมชัย รักวิจิตร, ความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและพัฒนาทางทหารระหว่างไทย - สหรัฐ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖ - ๒๑.

^๒ สุวรรณ บัวทวน, "ทัศนคติต่อการยอมรับของใหม่และลักษณะการยอมรับของใหม่ของชาวนาในจังหวัดขอนแก่น, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ง.

เร็วและเป็นกลุ่มผู้นำในหมู่บ้านในการรับนวัตกรรมทางการเกษตร ตลอดจนนวัตกรรมทางสุขภาพ
อนามัย เช่น การมีและการใช้ส้วมอีกด้วย

สมพงษ์ รุจรวรรณ^๑ ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์ ความคิด
คิดสร้างสรรค์ พฤติกรรมความเป็นผู้นำ ความตั้งใจเรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยา
ศาสตร์ จากกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ๔๑๗ คน ผลการศึกษาพบว่า ทัศนคติทางวิทยา
ศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับความเป็นผู้นำและความตั้งใจเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑
ส่วนความคิดสร้างสรรค์ ไม่มีนัยสำคัญในทุกตัวอย่าง

ยูซอม (USOM)^๒ ได้วิจัยเรื่องนวัตกรรมในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผู้นำซึ่งได้แก่
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู และเจ้าของร้านค้า มีระดับการศึกษา ความสนใจข่าวสาร
และฐานะทางเศรษฐกิจเหนือชาวบ้านคนอื่น ๆ และยังมีทัศนคติสมัยใหม่ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง
หรือนวัตกรรมใหม่ ๆ อีกด้วย

๒. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

ลักษณะหรือคุณสมบัติประการที่สองของสมาชิกในสังคมที่เชื่ออำนาจต่อการพัฒนา
ประเทศ ก็คือ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

^๑ สมพงษ์ รุจรวรรณ, "ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์ ความคิด
สร้างสรรค์ พฤติกรรมความเป็นผู้นำ ความตั้งใจเรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยา
ศาสตร์," (ปริญาณิพนธ์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, ๒๕๑๔) หน้า ๒๕.

^๒ USOM, Innovation in Ubol Changwad, Bangkok Research Division,
Thailand. (15 June, 1966), P. 54.

เมอร์เรย์ (Murray)^๑ ได้ให้ความหมายของแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ว่า เป็นความต้องการที่จะได้รับผลสำเร็จจากการกระทำในสิ่งที่ยาก ต้องการที่จะควบคุมหรือจัดระเบียบวัตถุบุคคล หรือความคิด โดยกระทำสิ่งเหล่านี้อย่างรวดเร็ว และมีอิสระให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ต้องการเอาชนะอุปสรรคและบรรลุมาตรฐานอันดีเลิศ ต้องการเป็นคนเก่ง มีความสามารถในการแข่งขัน และเอาชนะบุคคลอื่น ต้องการเพิ่มการยอมรับโดยการบรรลุความสำเร็จในกิจกรรมที่เป็นอัจฉริยะ

แมคเคลแลนด์ (McClelland)^๒ กล่าวว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง ความต้องการที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยพยายามแข่งขันกับคนอื่นด้วยมาตรฐานอันดีเลิศ (Standard of Excellence) หรือพยายามทำดีกว่าบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง พยายามเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ มีความสบายใจเมื่อประสบผลสำเร็จ และวิตกกังวลเมื่อพบความล้มเหลว แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้บุคคลต้องการมีสถานะที่สูงขึ้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างให้มีการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว

แอตคินสัน (Atkinson)^๓ กล่าวว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง ความต้องการสัมฤทธิ์ผล (need for achievement) และเรียกย่อ ๆ ว่า n-achievement หรือ n-ach แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดคปธิฐาน (aspiration) ความพยายาม (effort) และความเพียร (persistence) เมื่อบุคคลคาดหวังว่า กระทำของเขา มีความ

^๑ Henry A. Murray, "Explorations in Personality," (New York : Oxford University Press, 1938), pp. 152-266 Cited by Calvin S. Hall and Gardner Lindzey, Theories of Personalities, (New York : John Wiley & Sons, 1970), p. 176.

^๒ David C. McClelland, The Achievement Motive, (New York : Appleton Century Croffs, 1953), pp. 110-111.

^๓ John W. Atkinson, "Achievement Motivation", in David Sills (Edited), International Encyclopedia of Social Science, Vol. I, (New York: The MacMillian and The Free Press, 1968), p. 27.

สัมพันธในมาตรฐานอันดีเลิศบางประการ พฤติกรรมดังกล่าวเรียกว่าพฤติกรรมมุ่งสัมฤทธิ์ผล (achievement orientation behavior)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน^๑ ได้กล่าวถึงลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ และได้กล่าวว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นความต้องการของบุคคลในอันที่จะฟันฝ่าอุปสรรคโดยไม่ย่อท้อ และต้องการทำงานให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ สังคมที่มีประชาชนส่วนมากมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง ย่อมจะสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงงานอาชีพในการพัฒนาบุคคลเพื่อการพัฒนาประเทศด้วย

กล่าวโดยสรุป แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นความต้องการที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีมาตรฐานสูงสุด มีความพยายามจะฟันฝ่าอุปสรรคด้วยความมานะอดทน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์จึงเป็นสิ่งที่กำหนดความปรารถนา ความพยายามของบุคคล และเป็นบุคคลิกภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

แมคเคลแลนด ใช้วิธีที่เรียกว่า เทคนิคการฉายภาพ (projective technique) โดยฉายภาพผ่านสกรีน (screen) และให้กลุ่มตัวอย่างบรรยายภาพตามจินตนาการตามแบบทดสอบ ซึ่งเรียกว่า Thematic Apperception (TAT) ซึ่งวิธีนี้ Murray เป็นผู้สร้างขึ้น แมคเคลแลนด ได้สรุปผลจากการวิจัย พบว่า บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะมีความแตกต่างกับบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำใน เรื่องต่อไปนี้^๒

^๑ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, "บทบาทของจิตวิทยาต่อการสร้างจิตลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตร", ใน วารสารส่งเสริมการเกษตร, ๑๒ (เมษายน - พฤษภาคม, ๒๕๒๒), หน้า ๔ - ๑๔.

^๒ David C. McClelland, The Achievement Motive, (New York : The Free Press, 1961), pp. 207 - 256.

๑. ความกล้าเสี่ยง (risk taking) คือ ในกรณีที่ใช้ความสามารถไม่ใช้การอาศัยโชค ทบว่า บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง มักจะเลือกทำในสิ่งที่อาศัยทักษะและยากพอสมควร ส่วนบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ จะเป็นบุคคลที่ไม่กล้าเสี่ยง มักจะเลือกวิธีง่าย ๆ และเสี่ยงเกินไป หรืออาศัยโชคแทน

๒. ความขยันขันแข็ง (energetic) ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงนั้น จะมีความเพียรพยายามก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นมีลักษณะท้าทายความสามารถของตน และจะขยันขันแข็งเฉพาะงานที่ใช้สมองขบคิด (mental manipulation) เป็นงานที่แปลกใหม่ ไม่ซ้ำแบบใคร

๓. มีความรับผิดชอบในตนเอง (individual responsibility) คือ บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง มักจะใช้ความสามารถในการทำงานให้สำเร็จเพื่อความพึงพอใจของตนเอง ไม่หวังให้ผู้อื่นยกย่อง ชอบมีเสรีภาพในการทำงาน

๔. เข้าใจเกี่ยวกับผลของการตัดสินใจ (knowledge of result of decisions) คือ ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง มีความต้องการทราบผลของการตัดสินใจของตนให้แน่ชัด เพื่อผลในการทำงานให้ดียิ่งขึ้น

๕. มีลักษณะที่คาดการณ์ล่วงหน้า (anticipate of future personality) คือ เป็นบุคคลที่มองเห็นการณ์ไกล มีการวางแผนระยะยาว

๖. เป็นบุคคลที่มีทักษะในการจัดองค์การ คือ บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง มักจะเลือกผู้ร่วมงานที่มีทักษะหรือความชำนาญการมาเป็นเพื่อนร่วมงาน มากกว่าการเลือกผู้ร่วมงานโดยอาศัยลักษณะของความเป็นเพื่อน

นอกจากนี้ แมคเคลแลนด์^๑ (McClelland) ยังได้แบ่งลักษณะของแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

^๑ David C. McClelland, John W. Atkinson, Clark A. Russell and Edgar L. Lowell, Achievement Motive, (New York : Irvington publishers, Inc., 1976), PP. 111 - 115.

๑. การแข่งขันด้วยมาตรฐานอันดีเลิศ (Competition with standard of excellence) คือ

๑.๑ เป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่แข่งขันกันในการกระทำที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้หรือดีกว่าบุคคลอื่น

๑.๒ เป็นลักษณะการแข่งขันในกิจกรรม (มากกว่าความก้าวร้าว) ไม่เป็นการขัดแย้ง แต่

ก. มีความต้องการบรรลุเป้าหมาย และ

ข. เป็นกิจกรรมที่แน่นอนคงทนด้วยวิธีการที่รัดกุม และมีความตั้งใจที่จะทำ

๒. ต้องการผลงานที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ (uniqueness of accomplishment) คือ งานที่ได้ทำต้องทำด้วยความสามารถมากกว่าที่จะให้ผ่าน ๆ ไป เป็นงานที่มีลักษณะเป็นของตนเอง ใช้ความรู้ความสามารถในการกระทำ

๓. งานที่ใช้เวลานาน (long time involvement) คือ เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้เวลานาน และบรรลุมาตรฐานอันดีเลิศตามเกณฑ์ข้อที่ ๑

ไฮร์แมนส์ (Hirman's)^๑ ได้สรุปผลจากการวิจัยเกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ประมาณ ๑๔ ชิ้น พบว่า ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะมีลักษณะดังนี้

๑. มีความทะเยอทะยานสูง ชอบทำงานที่ยากหรืองานที่ใช้ความสามารถมากกว่าบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ

๒. มีพฤติกรรมที่กล้าเสี่ยง (risk-taking behavior) ในงานที่ใช้ความสามารถมากกว่างานที่อาศัยโอกาส คือ บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะกล้าเสี่ยงในสถานการณ์ที่อาศัยโชคน้อยกว่าบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ และจะกล้าเสี่ยงในสถานการณ์ที่อาศัยความชำนาญหรือความสามารถมากกว่าบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ

^๑ Hubert J.M. Hirman, "A Questionnaire Measure of Achievement Motivations, in Journal of Applied Psychology, Vol. 54, 1970, PP.354-355.

๓. บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะมีการเลื่อนชั้นทางสังคมที่สูงขึ้น (upward mobility)
๔. บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะมีความอดทนในงานที่ยากลำบากนานกว่าบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ (persistence in difficult task)
๕. มีความพยายามที่จะทำงานให้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ แม้ว่าถูกรบกวน กล่าวคือ บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะพยายามทำงานที่ตนกำลังทำให้สำเร็จจูล่วงไป
๖. มีความรู้สึกที่ว่า เวลาเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic) ไม่ปล่อยให้เวลาให้สูญเปล่า
๗. มีการมองอนาคตล่วงหน้าหรือวางแผนในอนาคต (time perspective) คือ คำนี้ถึงเหตุการณ์ในอนาคต (future oriented) มากกว่าอดีต
๘. การเลือกผู้ร่วมงาน (partner choice) บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะเลือกผู้ร่วมงานที่มีความสามารถสูงในการทำงาน
๙. บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะทำงานหนักและใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ และ
๑๐. พฤติกรรมสัมฤทธิ์ผล (achievement behavior) คือ มีความต้องการปฏิบัติ งานต่าง ๆ ให้ดีอยู่เสมอ

โรบอสซัน และ โกลสไตน์^๑ (Roboussin and Goldstein) ได้ศึกษาเปรียบเทียบแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักศึกษาชาวนาวาโฮ (Navaho) กับนักศึกษาผิวขาว โดยอาศัยข้อสมมุติฐานเบื้องต้นจากนักมานุษยวิทยาว่า วัฒนธรรมของชาวนาวาโฮนั้น ไม่ได้เน้นหนักในเรื่องของแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ดังนั้น จึงวิจัยเพื่อพิสูจน์สมมุติฐานดังกล่าว ผลการวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาชาวนาวาโฮ และนักศึกษาผิวขาว พบว่า มีผลตรงกันข้าม คือ นักศึกษาชาวนาวาโฮ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่านักศึกษาผิวขาวอย่างมาก แสดงว่าในทุกวัฒนธรรมย่อมมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อยู่

^๑ Roland Roboussin, Joel W. Goldstein, "Achievement Motivation in Navaho and White Students, in Journal of American Anthropologist, 68 (3), (1966)

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในสังคมที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ นอกสังคม
ชาวตะวันตก ซึ่งผลการศึกษานับสนุนข้อค้นพบของโรบอสนิน กับ โกลสไตน์ เช่น

เลวิน (Levine)^๑ และคณะ ได้ศึกษาถึงความแตกต่างระหว่างเผ่าไอโบ (Ibo)
กับเผ่าฮุสซา (Hausa) ทางตะวันออกและทางทิศเหนือของประเทศไนจีเรีย ผลการวิจัยพบว่า
นักศึกษาเผ่าไอโบจะมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่านักศึกษาเผ่าฮุสซา และให้ข้อสังเกตว่า ผลของ
ความแตกต่างในแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นผลมาจากการเลื่อนชั้นทางสังคมมากกว่าการอบรม
เลี้ยงดูเด็ก

ส่วนการศึกษาลักษณะผู้นำกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์นั้น

โรเจอร์ และสเวนนิ่ง^๒ (Rogers and Svenning) ได้วิจัยชาวนาในหมู่บ้าน
ชนบท ๕ หมู่บ้านในประเทศโคลอมเบีย กลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรทั้งหมด ๗๐๒ คน ได้แบ่ง
หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านสมัยใหม่ ๓ หมู่บ้าน และหมู่บ้านแบบดั้งเดิม (traditional) ๒ หมู่บ้าน
โดยศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความทันสมัยกับความเป็นผู้นำ โดยใช้แบบสอบถามแบบปลาย
เปิด (opened-ended) เป็นสิ่งเร้าให้กลุ่มตัวอย่างแสดงจินตนาการถึงการทำงานและการ
ดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต โดยให้เหตุผลของการที่ไม่ใช้วิธีเดียวกับแมคเคลแลนด์
(วิธี TAT) ว่า วิธีของแมคเคลแลนด์มักใช้ในสถานการณ์ในห้องทดลอง และเป็นการยากในการ
ศึกษาภาคสนาม (field study) และโรเจอร์ได้ทดลองวิธีใช้แบบสอบถามแบบปลายเปิดในการ
วิจัยที่ไอโฮโอ ได้ผลดีมาแล้ว จากผลของการวิจัยพบว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์มีความสัมพันธ์ในทาง
บวกกับการเปิดรับสื่อมวลชน ความรู้ทางการเมือง การพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการอ่านออก
เขียนได้ ความทะเยอทะยานทางการศึกษาและอาชีพ การรับนวัตกรรม ขนาดเนื้อที่ถือครองของ
บุคคล และมีความสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุดกับการตระหนักในบทบาทของผู้อื่น (empathy)
และมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการติดต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (change agent contact)
น้อยที่สุด ส่วนความเชื่อโชคลาง (fatalism) มีความสัมพันธ์ในทางลบกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
นอกจากนี้ โรเจอร์ได้อ้างถึงการวิจัยร่วมกับสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาชุมชน (National
Institution for Community Development) ของประเทศอินเดีย จาก ๘ หมู่บ้านซึ่ง

^๑ Levine, R. "Dreams and Deeds: Achievement Motivation in Nigeria,"
(Chicago: Chicago University Press, 1966) quoted in David C. McClelland
and David G. Winter, Motivating Economic Achievement, (New York: The
Free Press, 1971), p. 8.

^๒ Ibid., pp. 248-269.

พบข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันกับข้อสรุปข้างบนที่กล่าวมาแล้ว และโรเจอร์ได้สรุปความแตกต่างระหว่างผู้นำกับผู้ตามในทั้งชุมชนสมัยใหม่ และชุมชนดั้งเดิมในโคลอมเบียว่า ผู้นำมีระดับการศึกษาสูงกว่าผู้ตาม มีระดับการอ่านออกเขียนได้สูงกว่า มีขนาดเนื้อที่ถือครองใหญ่กว่า ครอบครองได้เร็วกว่า มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า มีการเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่า มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำกว่า^๑ มีการตระหนักในบทบาทผู้อื่นมากกว่า และมีความรู้ทางการเมืองมากกว่า

ส่วนในบรรดาการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์กับผู้นำในประเทศไทยนั้น เปรมจิต ทศตะ^๒ ได้วิจัยผู้นำในกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ พบว่า ลักษณะผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ กล่าวคือ นักเรียนที่มีลักษณะผู้นำสูง จะมีแนวโน้มว่าจะมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงด้วย และกลุ่มที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะแก้ปัญหาโดยใช้หลักการที่รัดกุมมากกว่านักเรียนที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ แสดงว่า บุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะมีการแก้ไขปัญหาย่างมีหลักการมากกว่าผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ

นาง พันธมนาวิน^๓ ได้ศึกษาถึงความแตกต่างระหว่างผู้นำทางการเกษตรกับผู้มิใช่ผู้นำในเรื่อง แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พฤติกรรมกล้าเสี่ยง และพฤติกรรมการแพร่ขยายนวัตกรรม โดยใช้แบบสอบถามแบบปลายเปิดวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ทั้งหมด ๖ ข้อ ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำจะมี

^๑ สาเหตุที่ผู้นำมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำกว่าผู้ตาม (โดยเฉลี่ย) โรเจอร์ได้ให้เหตุผลว่า อาจจะเป็นเพราะว่าผู้นำได้บรรลุถึงมาตรฐานอันดีเลิศของเขาแล้วจึงทำให้แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ

^๒ เปรมจิต ทศตะ, "ความสัมพันธ์ระหว่างการประมาณค่าตน ลักษณะความเป็นผู้นำ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความสามารถในการแก้ปัญหาโดยใช้หลักการและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓" (ปริญาานิพนธ์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, ๒๕๑๖)

^๓ นาง พันธมนาวิน, "ความแตกต่างระหว่างผู้นำทางการเกษตรและผู้มิใช่ผู้นำในเรื่อง แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พฤติกรรมกล้าเสี่ยง และพฤติกรรมการแพร่ขยาย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๘).

แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และความกล้าเสี่ยงสูงกว่าผู้ไม่ใช่ผู้นำในสถานการณ์ที่อาศัยความชำนาญ และมีพฤติกรรมแพร่ขยายความรู้และความสุขุมรอบคอบมากกว่าผู้ที่ไม่ใช่ผู้นำ ส่วนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้นำเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ไม่ใช่ผู้นำแล้ว พบว่า กลุ่มผู้นำทางการเกษตรมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่สัมพันธ์ทางลบกับพฤติกรรมกล้าเสี่ยงในสถานการณ์ที่อาศัยโชคและพฤติกรรมแพร่ขยายมีความสัมพันธ์ในทางลบกับพฤติกรรมกล้าเสี่ยงในสถานการณ์ที่อาศัยโชคอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนผู้ที่ไม่ใช่ผู้นำไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า ผู้นำจะมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พฤติกรรมแพร่ขยาย และความกล้าเสี่ยงในสถานการณ์ที่อาศัยความชำนาญมากกว่าผู้ไม่ใช่ผู้นำ

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ มีประเด็นเกี่ยวโยงอยู่กับการสาธารณสุขมูลฐานอยู่ด้วย จึงขอเสนอแนวความคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขมูลฐานดังต่อไปนี้

แนวความคิดและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขมูลฐาน

โครงการสาธารณสุขมูลฐาน เกิดจากแนวคิดในการที่จะขยายบริการครอบคลุมของบริการสาธารณสุขที่ให้แก่ประชาชนในชนบทอย่างทั่วถึง และเหมาะสมโดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในรูปของอาสาสมัคร เพื่อแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยเบื้องต้นของญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านของตนในหมู่บ้าน ตลอดจนเป็นผู้ช่วยเหลือและเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับประชาชนในหมู่บ้าน^๑ โดยมุ่งหวังที่จะลดช่องว่างระหว่างกลุ่มชน และบุคคลในเรื่องเกี่ยวกับบริการสาธารณสุขที่ได้รับ ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก รวมทั้งการที่ประชาชนยังไม่ได้รับความเป็นธรรมด้านการกระจายทรัพยากรทางด้านสาธารณสุข^๒

^๑ กระทรวงสาธารณสุข, โครงการพัฒนาการสาธารณสุขตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๙), หน้า ๔๐.

^๒ กระทรวงสาธารณสุข, แผนงานการสาธารณสุขเบื้องต้น ๒๕๒๑ - ๒๕๒๔, (นนทบุรี : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หทัยราษฎร์, ๒๕๒๑), หน้า ๕.

นายแพทย์ อมร นนทสุต^๑ ได้สรุปแนวความคิดและหลักการของการสาธารณสุขมูลฐานไว้ดังต่อไปนี้คือ

๑. การสาธารณสุขมูลฐาน เป็นระบบการบริการสาธารณสุขที่เพิ่มเติมหรือเสริมจากระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ ซึ่งจัดบริการในระดับ ตำบล หมู่บ้าน โดยประชาชนและความร่วมมือของชุมชนเอง

๒. การสาธารณสุขมูลฐาน เป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความสามารถในการที่จะแก้ไขปัญหาสาธารณสุขได้ด้วยตนเอง โดยการที่ชุมชนร่วมมือจัดทำกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ จึงจะถือได้ว่าเป็นงานสาธารณสุขมูลฐาน กล่าวคือ เป็นการแสวงหาความร่วมมือของชุมชนให้ประชาชนตระหนักและเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๓. การสาธารณสุขมูลฐาน จะเกิดขึ้นมาได้จะต้องให้ชุมชนรับรู้และทราบว่า ปัญหาของชุมชนคืออะไร และร่วมมือกันพิจารณาถึงแนวทางที่จะแก้ไขปัญหา โดยรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุน

๔. หน้าที่และบทบาทของรัฐ จะต้องเข้าใจว่า เราไม่ได้ทำงานแทนเขา เขาไม่ได้ทำงานแทนเรา แต่เป็นการทำงานร่วมกัน

๕. ความร่วมมือของชุมชน เป็นหัวใจของการสาธารณสุขมูลฐาน การสนับสนุนอาจจะเป็นรูปของ แรงงาน แรงเงิน ความร่วมมือในการปฏิบัติด้วยความสมัครใจ เพราะประชาชนมองเห็นและรับรู้ปัญหา ไม่ใช่เป็นเพราะหวังสิ่งตอบแทน

๖. สุขภาพอนามัยที่ดีมีความสัมพันธ์กับฐานะความเป็นอยู่ และการดำรงชีวิต ดังนั้นงานบริการสาธารณสุข ต้องผสมผสานกับงานการพัฒนาในด้านอื่น ๆ อาทิเช่น การเกษตรสหกรณ์ การศึกษา และการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

๗. งานสาธารณสุขมูลฐาน ต้องใช้เทคนิคและวิธีการง่าย ๆ ไม่เกินขอบเขต และกำลังที่ชุมชนจะเข้าใจ และนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้ กล่าวคือ เทคนิคที่นำมาใช้ต้องมีความเหมาะสม ประหยัดราคาถูก สามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมได้

^๑ อมร นนทสุต, แนวความคิดหลักการ วิธีการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน, (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๘ - ๑๖.

และมีผลต่อการแก้ไขปัญหา เช่น การสร้างที่เก็บน้ำฝน ก็ดำเนินการไปตามความสามารถของประชาชน และใช้วัสดุอุปกรณ์ ก่อสร้าง และแรงงานที่มีอยู่ในท้องถิ่นอยู่แล้ว เป็นต้น

๘. งานสาธารณสุขมูลฐานจะต้องสอดคล้อง และอาศัยประโยชน์จากสถาบันหรือระบบชีวิตประจำวันของชุมชน เป็นการอาศัยองค์กรต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ ครู ร้านค้า ผู้นำท้องถิ่น ฯลฯ ให้มาร่วมดำเนินการอันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน เป็นต้น

๙. การสาธารณสุขมูลฐาน ควรมีความยืดหยุ่นในการที่จะนำมาใช้แก้ปัญหา ตามความเหมาะสมของสภาพสิ่งแวดล้อมและปัญหาที่ประสบอยู่ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องที่เหมือนกันในทุกหมู่บ้าน กล่าวคือ เมื่อชุมชนได้ตระหนักในปัญหา ก็แก้ไขปัญหาลำดับก่อนหลังตามลำดับ โดยที่ในแต่ละหมู่บ้านจะมีปัญหาสำคัญแตกต่างกันออกไป

๑๐. บริการสาธารณสุขที่ประชาชนสามารถดำเนินการได้เองในหมู่บ้าน คือ

- การสุขศึกษา
- การควบคุมป้องกันโรคในท้องถิ่น
- การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม และการจัดหาน้ำสะอาด
- การให้วัคซีนป้องกันโรคติดต่อ
- การส่งเสริมโภชนาการ
- การรักษาพยาบาลโรคง่าย ๆ ที่พบข้อยในท้องถิ่น
- การอนามัยแม่และเด็ก และการวางแผนครอบครัว
- การจัดหายาที่จำเป็นไว้ใช้ในหมู่บ้าน

๑๑. งานสาธารณสุขมูลฐานต้องมีความเชื่อมโยงกับงานบริการสาธารณสุขของรัฐ ในด้านการให้การสนับสนุน การส่งผู้ป่วยเพื่อรับการรักษายาบาลต่อ การให้การศึกษาต่อเนื่อง การให้ข้อมูลข่าวสารทางด้านสาธารณสุข

กล่าวโดยสรุป แนวความคิดของงานสาธารณสุขมูลฐาน หัวใจสำคัญก็คือ การแสวงหาความร่วมมือของชุมชน ในอันที่จะให้ประชาชนตระหนัก รับรู้ และเข้าใจในปัญหา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง โดยรัฐจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนในส่วนที่เกินกำลังความสามารถของชุมชนนั้นเอง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานสาธารณสุขมูลฐานนั้น มีดังต่อไปนี้

กองสุขศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข^๑ ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของ ผู้สื่อข่าวอนามัยชนบทกับชาวบ้าน อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา จำนวนประชากรตัวอย่าง ๘๐๔ ครัวเรือน จาก ๔๔ หมู่บ้าน ใน ๗ ตำบล ผลการศึกษาพบว่า ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข ๑๒๖ คน มีเพียงคนเดียวที่เป็นเพศหญิง และส่วนใหญ่อายุอยู่ระหว่าง ๔๓ - ๕๓ ปี มีเพียง ๓ คน เท่านั้นที่เป็นโสด ส่วนใหญ่เคยบวชเรียน และมีความศรัทธาในศาสนามากกว่าคนทั่วไป โดย เห็นได้จากความถี่ในการไปวัด เคยเรียนหนังสือในโรงเรียนถึงร้อยละ ๔๔ และอ่านออกเขียน ได้เกือบทั้งหมด (มีเพียง ๒ คนที่เขียนไม่ได้) และมักเป็นบุคคลที่ชอบเดินทางเข้าเมืองหรือ เข้ากรุงเทพมหานครมากกว่าชาวบ้าน รวมทั้งมีส่วนร่วมในองค์การหรือสมาคมในชุมชน มีความสนใจ ข่าวสาร และมีความถี่ในการเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่าชาวบ้านทั่วไป ส่วนความคิดเห็นทางสุขภาพ อนามัย พบว่า ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขมีความคิดเห็นถูกต้องกว่าชาวบ้านเล็กน้อย

กองสุขศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข^๒ ได้ศึกษาเปรียบเทียบการค้นหา ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข ๔ แบบคือ แบบที่คัดเลือกจากเจ้าหน้าที่ จากวิธีสังคมนิติ จากประชา ชนร่วมกัน เสนอชื่อ จากการคัดเลือกโดยผู้นำท้องถิ่น โดยคัดเลือกหมู่บ้านต่าง ๆ ใน ๔ อำเภอ อำเภอละหนึ่งแบบ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยแบ่งหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านทดลอง ๔ หมู่บ้าน หมู่บ้านควบคุม ๑ หมู่บ้าน และศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลในด้านการวางแผนครอบครัว และ การป้องกันโรค ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพด้านการวางแผนครอบครัว จากการใช้ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขที่เสนอชื่อจากชาวบ้าน เผยแพร่ความรู้ได้ดีที่สุด รองลงมาคือ แบบที่ผู้นำเป็น

^๑ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, การศึกษาเรื่องลักษณะ บางประการของผู้สื่อข่าวอนามัยชนบท, (โครงการวิจัยผู้สื่อข่าวอนามัยระยะที่ ๑), (เอกสาร ๒๕๑๗) .

^๒ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, รายงานสรุปผลการ ปฏิบัติงานโครงการวิจัยผู้สื่อข่าวสาธารณสุข จังหวัดนครศรีธรรมราช ๒๕๑๘ - ๒๕๒๐, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ข่าวพาณิชย์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๔ - ๔๒.

ผู้นำคัด เลือกลงและแบบสังคมมิติแบบที่เจ้าหน้าที่เป็นผู้คัด เลือกตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแง่ของ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อการวางแผนครอบครัว พบว่า ผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุขที่ผู้นำคัด เลือก ช่วยเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ดีที่สุด รองลงมาคือ แบบสังคมมิติ แบบประชาชน เสนอชื่อ และแบบ ที่เจ้าหน้าที่คัด เลือกตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแง่การมีส่วนช่วย เหลือให้เกิดการยอมรับปฏิบัติ การวางแผนครอบครัว พบว่า ผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุขที่คัด เลือกมาจากวิธีสังคมมิติทำงานได้ดีที่สุด รองลงมาคือ แบบที่ประชาชน เสนอชื่อ แบบที่ผู้นำคัด เลือก และแบบที่เจ้าหน้าที่คัด เลือก และผล การประเมิน เปรียบเทียบประสิทธิผลของผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุขในด้านการป้องกันวัณโรค พบว่า ผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุขแบบคัด เลือกโดยผู้นำ เผยแพร่ความรู้ได้ดีที่สุด รองลงมาคือ แบบที่ประชาชน เสนอชื่อ แบบสังคมมิติ แบบเจ้าหน้าที่คัด เลือกตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติต่อการป้องกันวัณโรค พบว่า ผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุขที่ประชาชน เสนอชื่อ ช่วย เปลี่ยน- แปลงทัศนคติได้ดีที่สุด รองลงมาคือ แบบสังคมมิติ แบบผู้นำคัด เลือก แบบเจ้าหน้าที่คัด เลือก ตามลำดับ พิจารณาในแง่การมีส่วนช่วยให้เกิดการยอมรับปฏิบัติในด้านการป้องกันวัณโรค ผู้สื่อข่าวสารสาธาณสุข แบบผู้นำคัด เลือกทำงานได้ดีที่สุด (สามารถนัด เต็มมารับการฉีดวัคซีน ครบทุกคน) รองลงมาคือ แบบประชาชน เสนอชื่อ แบบสังคมมิติ และแบบเจ้าหน้าที่คัด เลือก ตามลำดับ

นายแพทย์ เฉลิม วราริทธิ์ และคณะ* ได้ประเมินผลการฝึกอบรมและการปฏิบัติงาน ของ ผสส./อสม. โดยมีจุดประสงค์วิเคราะห์ผลการเรียนรู้ของครูฝึกระดับตำบล ผสส./อสม. และศึกษาปัจจัยที่เป็น เหตุขัดข้องหรือสนับสนุนการ เรียนรู้ของผู้เรียน ตลอดจนศึกษาพฤติกรรม การปฏิบัติงานของ ผสส./อสม. ตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาประกอบด้วย ผสส./อสม. และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล และประชากรที่มาใช้บริการ รวมทั้งหมด ๔,๗๔๔ คน โดยเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม - กันยายน ๒๕๒๓ ผลการศึกษาเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ เจตนคติ พฤติกรรม และบทบาทหน้าที่ของ ผสส./อสม. พบว่า ผสส./อสม. มีเจตนคติก่อนและ หลังการฝึกอบรมอยู่ในเกณฑ์ ผสส./อสม. ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าประถมศึกษาปีที่ ๔ มีผล สัมฤทธิ์การเรียนรู้ดีกว่า ผสส./อสม. ที่มีการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ ๔ ผสส.ที่มีอายุต่างกัน

* เฉลิม วราริทธิ์, สุนทรา พงศ์พิพัฒน์, นุสรณ์ อุณหวิชัยพงษ์, และวิศิษฐ์ เสรีอรุโณ
ประเมินผลการฝึกอบรมและการปฏิบัติงานของ ผสส./อสม. ตามโครงการสาธารณสุขมูลฐาน,
(สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข : เอกสารอัครสำเนา, ๒๕๒๓), หน้า ก - ข.

มีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ต่างกัน ส่วน อสม. ที่มีอายุต่างกันมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ไม่ต่างกัน ส่วน
 บทบาทของ ผสส./อสม. ในด้านสาธารณสุขมูลฐานตามความคิดเห็นของชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้าน
 เกือบทั้งหมด (ร้อยละ ๔๔) รู้จัก ผสส./อสม. และพบว่า การรู้จักนั้นไม่มีความสัมพันธ์กับระยะห่าง
 ระหว่างบ้านของชาวบ้านกับบ้านของ ผสส./อสม. ชาวบ้านทราบบทบาทหน้าที่ของ ผสส.
 ร้อยละ ๖๑.๔๔ ในจำนวนนี้ ร้อยละ ๗๕ ทราบว่า ผสส.มีหน้าที่แนะนำประชาชนในด้าน
 สาธารณสุข ชาวบ้านทราบบทบาทหน้าที่ของ อสม. ร้อยละ ๖๐ ในจำนวนนี้ ร้อยละ ๗๓ ทราบว่า
 อสม. มีหน้าที่รักษาพยาบาลการเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ แก่ประชาชน และร้อยละ ๒๐ ทราบ
 ว่ามีหน้าที่แนะนำด้านสาธารณสุข พบว่าผู้นำข่าวสารทางสาธารณสุขมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบ
 ได้แก่ อสม. ผสส. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒, ๑๔.๒, ๑๒.๓ ตาม
 ลำดับ เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วย พบว่า ร้อยละ ๔๔.๒ รักษาด้วยตนเองโดยการซื้อยาจากร้าน
 ขายยาในตลาด มีเพียงร้อยละ ๑๓.๗ ร้อยละ ๗.๒ ร้อยละ ๗.๔ ที่ขอคำแนะนำจาก อสม.
 ผสส. และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจากสถานบริการของรัฐ ในด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อม เช่น
 การสร้างส้วม การกำจัดขยะมูลฝอย การกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุง พบว่าชาวบ้านร้อยละ ๔.๑
 และ ๑๔.๔ ได้รับคำแนะนำจาก ผสส. และ อสม. ตามลำดับ บทบาทในด้านการฉีดวัคซีน
 ป้องกันโรคติดต่อ ชาวบ้านได้รับข่าวให้ไปรับภูมิคุ้มกันโรคจาก ผสส./อสม. ร้อยละ ๓๔.๒ และ
 ๑๔.๒ ตามลำดับ การแนะนำการบริโภคอาหารที่ถูกสุขลักษณะ พบว่า ชาวบ้านส่วนมากร้อยละ
 ๖๔.๔ ที่ไม่มีผู้ใดแนะนำ มีเพียงร้อยละ ๑๒.๔ และ ๗.๒ ที่ได้รับคำแนะนำจาก ผสส./อสม.
 ตามลำดับ การแนะนำให้ฝากครรภ์และการปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์ พบว่า ชาวบ้านร้อยละ
 ๓๒.๒ ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข รองลงไป ได้แก่ ญาติและเพื่อนบ้าน มีจำนวน
 ร้อยละ ๒๕.๕ ที่ได้รับคำแนะนำจาก ผสส./อสม. การเลี้ยงดูทารกส่วนใหญ่ชาวบ้านเลี้ยงลูกด้วย
 นมมารดา ร้อยละ ๔๕.๔ โดยไม่มีใครแนะนำ มีเพียงร้อยละ ๘.๗ ที่ได้รับคำแนะนำจาก ผสส./
 อสม. การวางแผนครอบครัว พบว่า ชาวบ้านร้อยละ ๔๔.๒ เคยคุมกำเนิดโดยส่วนใหญ่ใช้วิธี
 กินยา และทำหมัน ส่วนผู้ให้คำแนะนำให้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขและ ผสส. คิดเป็นร้อยละ
 ๓๔.๔ และ ๓๓.๗ ตามลำดับ จะเห็นได้ว่า บทบาทของ ผสส./อสม. ที่สำคัญคือ การแนะนำ
 ปรับปรุงน้ำดื่มให้สะอาด (ร้อยละ ๖๖.๗) การแนะนำให้ชาวบ้านไปรับภูมิคุ้มกันโรค (ร้อยละ
 ๔๔.๕) การแจ้งข่าวสารสาธารณสุขให้ชาวบ้านทราบ (ร้อยละ ๔๔.๕) การแนะนำไปฝากครรภ์
 และการปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์ (ร้อยละ ๓๔.๓) การวางแผนครอบครัว (ร้อยละ ๓๓.๗)
 การปรับปรุงสภาพแวดล้อม (ร้อยละ ๒๒.๔) และการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ
 (ร้อยละ ๒๐.๔) ตามลำดับ

กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข^๑ ได้ประเมินผลการปฏิบัติงานของ
 ผสส./อสม. ในจังหวัดโครงการประชากร ๔ ภาค ได้จังหวัดที่เป็นตัวแทนประชากร ๔ จังหวัด
 คือ นครสวรรค์ กาญจนบุรี อุตรธานี และสงขลา มีหมู่บ้านที่ศึกษาทั้งหมด ๓๒ หมู่บ้าน จาก
 ๑๖ ตำบลของ ๔ อำเภอ (จังหวัดละ ๒ อำเภอ) กลุ่มประชากรตัวอย่างทั้งหมด ๖,๒๔๕ ราย
 เป็นชาวบ้าน ๖,๐๒๕ ราย เป็นผสส. ๒๔๔ ราย เป็น อสม. ๓๒ ราย ผลการวิจัย พบว่า
 ผสส./อสม. ที่เป็นชายได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมากกว่าหญิง อายุของ ผสส./อสม. อยู่
 ระหว่าง ๓๑ - ๔๕ ปีมากที่สุด และร้อยละ ๔๔.๒ แต่งงานแล้ว ส่วนจำนวนบุตรของ ผสส./
 อสม. อยู่ระหว่าง ๓ - ๔ คนมากที่สุด ระดับการศึกษาพบว่า ร้อยละ ๔๑.๒ จบการศึกษาชั้น
 ประถมศึกษาตอนต้น ส่วนอาชีพพบว่า ผสส./อสม. มีอาชีพทำนา ทำไร่มากที่สุด และพบว่า
 ผสส./อสม. เป็นกรรมการในองค์การอื่น ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบล (ร้อยละ ๔๐.๗ ของ
 ผสส./อสม. ที่เป็นกรรมการต่าง ๆ) พบว่า ผสส./อสม. เคยให้บริการสาธารณสุขแก่ชาวบ้าน
 มาแล้วมากกว่าครึ่งของ ผสส./อสม. ทั้งหมด (ร้อยละ ๖๕.๖) ส่วนบทบาทในการให้บริการ
 หรือแนะนำชาวบ้าน พบว่า ผสส./อสม. มีบทบาทสำคัญที่สุดได้แก่ การให้การรักษาพยาบาล
 (ร้อยละ ๗๔.๔) รองลงมาคือ การแนะนำให้ไปใช้สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ (ร้อยละ
 ๗๓.๔) การแนะนำด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อม และการสร้างที่เก็บน้ำสะอาด (ร้อยละ ๑๐.๑)
 การแนะนำด้านอนามัยแม่และเด็ก และการวางแผนครอบครัว (ร้อยละ ๔.๔) การแนะนำให้ไป
 รับภูมิคุ้มกันโรค (ร้อยละ ๔.๔) การแนะนำด้านการใช้จ่ายและเป็นสมาชิกกองทุนยา (ร้อยละ
 ๔.๔) การแนะนำช่วยเหลือด้านการเกษตร (ร้อยละ ๔.๖) การแนะนำด้านโภชนาการ
 (ร้อยละ ๔.๔) การนำส่งสถานบริการ (ร้อยละ ๔.๒) และการจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิด และ
 ฤงยางอนามัย (ร้อยละ ๓.๔) ตามลำดับ และที่น้อยที่สุดคือ การแจ้งข่าวสารให้ประชาชน
 ทราบ (ร้อยละ ๐.๑)

^๑ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, รายงานเบื้องต้น
โครงการประเมินผลการปฏิบัติงานของ ผสส./อสม., (เอกสารยึดสำเนา, ๒๕๒๔), หน้า
 ๔ - ๒๔, ๔๒ - ๔๓.

จากผลการศึกษาแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้นำในเรื่องความทันสมัย พฤติกรรมการติดต่อสื่อ แรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ และการยอมรับนับถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำ ซึ่งผู้วิจัยสนใจในการศึกษาในครั้งนี้ จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ เฉพาะในแง่ของประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา และเนื้อหา หรือเครื่องมือวัดตัวแปรดังกล่าวข้างต้น ส่วนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขมูลฐานนั้น ผู้วิจัยหรือคณะผู้วิจัยจะศึกษาในรูปแบบ การดำเนินงาน การติดตามผล การปฏิบัติงานของผู้ สื่อข่าวสารสาธารณสุข และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจว่า ลักษณะ การปฏิบัติตามกระบวนการของการมีส่วนร่วมในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำต่าง ๆ ของหมู่บ้าน อาทิเช่น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และองค์การต่าง ๆ ในชุมชน ตลอดจนน่าจะพิจารณาตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะส่วนบุคคล และบุคลิกภาพของผู้นำ ซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐานด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย